

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

My Johansson

Ett särskilt hedersbrott

En problematisering av förslaget om ett hedersbrott utifrån straffrättsliga principer om
kriminalisering

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Allmänna utgångspunkter	9
1.4.1 Perspektiv på hedersrelaterat våld	9
1.4.2 Hedersbrottet	10
1.5 Forskningsläge	11
1.6 Avgränsningar	13
1.7 Disposition	14
2 HEDER	15
2.1 Utgångspunkter	15
2.2 Hedersnormer	17
2.2.1 Den kollektiva prägeln	17
2.2.2 Kvinnligt och manligt	18
2.3 Heder och våld	21
2.4 Reflektioner	22
3 ETT SÄRSKILT HEDERSBROTT	24
3.1 Inledning	24
3.2 Lagförslaget	26
3.3 Rekvisit avseende heder	27
3.4 Bestämmelsens övriga rekvisit	29
3.5 Medverkan	31

4	KRIMINALISERING	32
4.1	Introduktion	32
4.2	Allmänna förutsättningar för kriminalisering	33
4.2.1	Allmän- eller individualprevention	35
4.2.2	Preventionsteoriernas effekt	36
4.2.3	Symbollagstiftning	38
4.3	Begränsande principer för kriminalisering	40
4.3.1	Intressekriteriet	40
4.3.2	Skadekriteriet	42
4.3.3	Effektivitet	43
4.4	Betydelsen av rubricering	45
4.5	Straffbelägga ett motiv	47
4.6	Reflektioner	49
5	STRAFFRÄTTSLIG REGLERING AV HEDERSRELATERAD BROTTLIGHET	51
5.1	Introduktion	51
5.2	Straffvärde och straffmätning	52
5.3	Hedersmotiv som straffskärpningsgrund	53
5.4	Defintion och tillämplighet	54
5.5	Reflektioner	57
6	UTVÄRDERING AV FÖRSLAGET	59
6.1	Intresse och skada	60
6.2	Effektivitet	61
6.2.1	Tillämplighet	61
6.2.2	Den kollektiv prägel	63
6.2.3	Hedersbrottet lex specialis	65
6.2.4	Krav på hedersbegreppet	66
6.2.5	Hedersbrottets signalverkan	68
6.3	Stigmatiserande lagstiftning	70
7	AVSLUTANDE KOMMENTARER	72
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	74

Summary

The Swedish Government wants to fight honor-related crime and believes that the introduction of a special honor crime is a way to further highlight that such violence is unacceptable. Therefore, in July 2019, the Government commissioned a special investigator to analyze and take a position on a special criminal provision that explicitly aims at honor-related violence and oppression. The inquiry was presented in October 2020 and was given the name *SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott*.

In criminalization, several central principles are set for the legislator to adhere to. The principles are not absolute requirements, and the legislator can thus criminalize a behavior even though one or more of the principles are not considered fulfilled. For the legislator to go against the principles without presenting any particular reasons why, however, risks affecting how one views the suitability of the provision as the basis for criminal liability. In the essay, the proposed honor crime is set against the principles of interest, harm and efficiency, my considerations and reflections are presented in an evaluation of the provision.

Honor-related violence and oppression is a complex phenomenon that on several levels differs from other violence in close relationships. The phenomenon can no longer be seen as just foreign, but that does not mean that it is easily handled. This essay presents how difficult it is to use Swedish principles of criminal law to assess the collective structure of honor crimes. This primarily affects how the expected effectiveness of the crime is assessed. Several circumstances surrounding the construction and structure of the honor crime makes me critical of the provision's possibility to fulfill its purpose to reduce honor-related violence and oppression. The honor crime will probably be difficult to use and therefore only have a symbolic function, without any real effect. The introduction of such legislation risks resulting in the public losing confidence in the legislator and their ability to prevent undesirable behavior.

Sammanfattning

Regeringen vill med hårdare tag bekämpa hedersrelaterad brottslighet och menar att införandet av ett särskilt hedersbrott är ett sätt att ytterligare markera att sådant våld och förtryck är oacceptabelt. Regeringen gav därför i juli 2019 en särskild utredare i uppdrag att analysera och ta ställning till en särskild straffbestämmelse som uttryckligen tar sikte på hedersrelaterat våld och förtryck. Utredningen presenterades i oktober 2020 och fick namnet *SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott*.

Vid kriminalisering ställs flera centrala principer upp för lagstiftaren att förhålla sig till. Principerna är inga absoluta krav och lagstiftaren kan således kriminalisera ett beteende trots att några eller flera av principerna inte anses uppfyllda. För lagstiftaren att gå emot principerna utan att presentera någon särskild orsak riskerar dock påverka hur man ser på bestämmelsens lämplighet som grund för straffansvar. I uppsatsen ställs det förslagna hedersbrottet mot principerna om intresse, skada och effektivitet, mina överväganden och reflektioner presenteras i en utvärdering av hedersbrottet.

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett komplext fenomen som på flera grunder skiljer sig från annat våld i nära relationer. För ett svenskt vidkommande kan fenomenet inte längre ses som främmande, men det innebär inte att det är enkelt att hantera. Uppsatsen presenterar bl.a. hur svårt det är att med svenska straffrättsliga principer komma åt hedersbrottslighetens kollektiva uppbyggnad. Detta påverkar framförallt hur man bedömer hedersbrottets förväntade effektivitet. Det finns flera omständigheter kring hedersbrottets konstruktion och uppbyggnad som gör att jag ställer mig kritisk till bestämmelsens möjligheter att uppfylla sitt syfte, att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Hedersbrottet kommer troligen vara svårt att tillämpa och därför få endast en symbolisk funktion utan någon verklig effekt. Att införa sådan lagstiftning riskerar resultera i att allmänheten förlorar förtroendet för lagstiftaren och deras möjlighet att bekämpa ett oönskat beteende.

Förord

Då var det dags, dags att avsluta min tid som juriststudent vid Lunds universitet och det är med blandade känslor som jag lämnar in denna uppsats. De senaste fem åren har varit en prövning i både motivation och självförtroende, att jag har tagit mig ända hit måste jag erkänna är lika mycket en lättnad som en chock.

Tack först och främst Linnea.

Vid det här laget är det väl obligatoriskt att nämna att den sista tiden i Lund inte riktigt blev som planerat. Det kom en pandemi och påminde oss om vad som verkligen är av betydelse, därför är jag särskilt tacksam för de stunder tillsammans med fantastiska människor som jag hade turen att uppleva.

Tack Erik och Sofie, ni är ovärderliga och har sedan första stund gjort tillvaron ack så mycket roligare.

Tack Hannah för din dagliga uppmuntran, vem kunde ana att vi båda skulle hamna här.

Tack Axel, nu är det äntligen över.

Slutligen vill jag tacka min familj för allt stöd, men framför allt för den ständiga påminnelsen att hälsa och välmående alltid ska sättas först. Ett extra tack till mamma för alla otaliga timmar av korrekturläsning genom åren.

Skurup, 25 maj 2021

My

Förkortningar

Bet.	Utskottsbetänkande
BrB	Brottsbalken (1962:700)
Brå.	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Kommittédirektiv
GAPF	Glöm aldrig Pela och Fadime
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
Kap.	Kapitel
NCK	Nationellt Centrum för Kvinnofrid
Prop.	Regeringens proposition
Skr.	Regeringens skrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svenska Juristtidning
TR	Tingsrätten
TRIS	Tjejers Rätt i Samhället

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Att hedersbrott ska införas som en brottsbestämmelse är en punkt i det s.k. Januariavtalet. Syftet är att hedersrelaterat våld och förtryck ska bekämpas genom strängare straff och mer kunskap.¹ Hedersrelaterad brottslighet har vid flera tillfällen sedan slutet av 1990-talet förts upp i samhällsdebatten och hedersmorden på Sara, Pela, Fadime och Abbas är händelser många känner till.² Kunskapen kring hedersrelaterat våld och förtryck har ökat med tiden men än finns flera luckor. Enighet råder kring att många, framförallt ungdomar, lever under begränsningar och kontroll grundad i den s.k. hedersnormen.³ Behovet att förbättra skyddet för de utsatta har varit uppe för diskussion ett flertal gånger och i juli 2020 infördes heder som en straffskärpningsgrund, bestämmelsen blev den första i BrB som uttryckligen riktar sig mot brott begångna med hedersmotiv.⁴ I oktober 2020 presenterades nästa steg i försöket att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck då utredningen om införandet av ett särskilt hedersbrott lämnades över till regeringen.⁵ Det är inte helt enkelt att prata om heder i en svensk, eller juridisk, kontext. Jag anser därför att det är nödvändigt att reflektera kring vad som redan idag är möjligt och vilka de förväntade effekterna, eller förhoppningarna, av ytterligare lagstiftning är.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka hur det föreslagna nya hedersbrott i SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott*⁶ förhåller sig till principerna för kriminali-

¹ Januariavtalet (2019) s. 9f.

² SOU 2020:57 s. 98.

³ SOU 2018:69 s. 69.

⁴ SOU 2018:69, nedan kallad utredning om hedersmotiv som straffskärpningsgrund.

⁵ SOU 2020:57.

⁶ Fortsättningsvis *Hedersbrottsutredningen*.

sering. Principerna påverkar allt från hur lagen bör formuleras till vilka försvarbara grunder det finns för att belägga en gärning med straffansvar.⁷ Principerna präglas av straffrättsliga teorier byggda på moraliska ställningstaganden och etiska överväganden.⁸ Att införa en ny brottstyp för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck har vid flera tillfällen varit uppe för diskussion men först nu har en utredning gjorts för att, oavsett ställningstagande, presentera ett förslag på en sådan bestämmelse.⁹ Införandet av en ny brottstyp är inte en enkel process och det finns många överväganden att förhålla sig till vid en kriminalisering. För att uppnå syftet med uppsatsen kommer frågeställning lyda enligt följande:

Är kriminalisering av hedersbrott ett lämpligt förslag i förhållande till de principer om skada, intresse och effektivitet som ställts upp för kriminalisering?

1.3 Metod och material

Uppsatsen använder sig dels av den *rättsdogmatiska metoden*. Genom metoden studera man gällande rätt utifrån olika rättskällor, vad som exakt utgör en rättskälla i ett rättssystem utvecklas löpande av jurister verksamma inom systemet.¹⁰ Det traditionella materialvalet för denna metod anses dock ofta vara lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och doktrin.¹¹ Av de traditionella rättskällorna presenterar uppsatsen lagstiftning, förarbeten och doktrin, uppsatsen använder sig dock huvudsakligen av utredningar för att skapa underlag att tolka och analysera. Utredningar har inte en plats som traditionell rättskälla men dess innebörd ska inte förringas. Utredningar, även om de inte leder till lagstiftning, kan ha betydelse för rättstillämpningen genom sin redogörelse av

⁷ Se t.ex. Jareborg (2001); Lernestedt (2003); SOU 2013:38.

⁸ Se t.ex. Aspelin (2002), s. 55ff.

⁹ Dir. 2019:43 s. 1.

¹⁰ Boström & Lagerkvist (2017) s. 29.

¹¹ Kleineman (2018) 21ff.

gällande rätt och analys av principiella frågor.¹² Fokus för uppsatsen är Hedersbrottsutredningen där diskussion förs kring lämpligheten av hedersbrottet. En sådan utvärderingen kräver i sig inte att lagstiftningen trätt i kraft.

För att uppfylla syftet med uppsatsen kommer olika principer för kriminalisering att presenteras i kapitel fyra. Argumenten som framförs är de av företrädare främst inom straffrättsdoktrin, där såväl svensk som internationell straffrättsvetenskaplig litteratur har använts. Urvalet har gjorts med beaktande av att författare verksamma i den svenska kontexten har en större betydelse för vad svenska lagstiftaren bör beakta vid kriminalisering.¹³ Beträffande kompletterande synsätt samt andra områden som kan vara av intresse att beakta vid kriminalisering kommer dock viss angloamerikansk och dansk strafflitteratur presenteras.¹⁴ Två framträdande på området av kriminalisering är Cleas Lernestedt och Nils Jareborg vars diskussioner bl.a. har presenterats i utredningen SOU 2013:38 *Vem bör straffas?* Utredningen har använts för att belysa de kriterier lagstiftaren bör lägga extra vikt på vid kriminalisering. Kriterierna är inte absoluta och ska ses snarare som något eftersträvansvärt, principer att följa. Syftet är att förmå lagstiftaren att redovisa sitt ställningstagande för att möjliggöra en granskning om kriminalisering är befogad. Det är möjligt att i enskilda fall göra undantag från principerna och kriminalisera ett beteende som inte uppfyller kriterierna. Ett sådant undantag får dock antas kräva tungt vägande skäl samt att lagstiftaren tydligt redovisar att det är en fråga om avsteg från principerna.¹⁵

Den rättsdogmatiska metoden har också använts för förståelse av hur rättsläget gällande hedersrelaterad brottslighet ser ut idag. Detta görs i femte kapitel där hedersmotiv som straffskärpningsgrund presenteras. Hedersbrottsutredningen baserar mycket av sin definition och förklaring av heder och hedersrelaterad brottslighet på det som uttrycks i utredningen samt propositionen till

¹² Bengtsson (2011) s. 777.

¹³ Jareborg, Nils; Claes, Lernestedt; Heidenborg, Mari; Borgeke, Martin & Heidenborg Mari; Jareborg, Nils & Josef, Zila; Andersson, Robert & Nilsson, Roddy; Petter, Asp & Magnus, Ulväng.

¹⁴ Feinberg, Joel; Chalmers, James & Leverick, Fiona. Zawati, Hilmi; Elholm, Thomas.

¹⁵ SOU 2013:38 s. 20.

hedersmotiv som straffskärpningsgrund. Det som sades vid införandet av hedersmotiv som straffskärpningsgrund är därför av betydelse även då man diskuterar det föreslagna hedersbrottet. Vid genomgång av materialet har fokus främst legat på vad hedersmotiv som straffskärpningsgrunden innebär och hur den förväntas verka mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det har även varit av intresse att se hur utredningen och regeringen bemötte de problemområden som uppmärksammades i samband med införandet av hedersmotiv som straffskärpningsgrund.

I tredje kapitlet presenteras förslaget av Hedersbrottsutredningen. Utöver att redogöra för bestämmelsen innebörd har fokus legat på de områden som kan ses som problematiska enligt principerna för kriminalisering, så som symbolvärde, effektivitet och konkurrens. Då hedersbrottet är speciellt på så sätt att det bygger på ett motiv och inte en specifik gärning har ingen större vikt lagts vid att analysera de enskilda gärningar som kan utgöra hedersbrott. Istället har hedersbrottets uppbyggnad och användning redogjorts för.

Uppsatsens syfte uppfylls genom att placera det föreslagna hedersbrottet i förhållande till principerna för kriminalisering. Den rättsdogmatiska metoden kompletteras därför med den rättsanalytiska. Hedersbrottsutredning ska inte bara presenteras utan också kritiskt granskas. Den *rättsanalytiska metodens* uppgift är inte att fastställa vilken regel som är mest ”rätt” utan istället vilka för- och nackdelar det finns med olika regler och lösningar. Det behöver inte vara regelns innebörd som är av vikt utan istället dess grunder och hur den fungerar.¹⁶ Den rättsanalytiska metoden anses friare och tillåter användningen av andra källor än de traditionella rättskällorna nämnda ovan.¹⁷ Exempelvis kan sociologisk litteratur nämnas. I tredje kapitlet diskuteras hedersnormen samt den kontext där heder är framträdande enligt sociologisk forskning.¹⁸ Den rättsvetenskapliga forskningen på ämnet är begränsad.¹⁹ I kapitel presenteras att begreppets definition varierar beroende på i vilket sammanhang det

¹⁶ Sandgren (2016) s. 726.

¹⁷ Sandgren (2018) s. 51.

¹⁸ Schlytter, Astrid & Rexvid, David; Wikan, Unni; Miller, William Ian; Baianstovu, Rúna.

¹⁹ Kaldal, Anna & Kankaanpää Thells, Emelie.

placeras, någon allmängiltig eller legal definitionen av vad hedersrelaterad brottslighet innebär eller vad som ska räknas till fenomenet finns dock inte. Materialet kring heder och hedersnormen har läst med fokus dels på heder som ett kulturellt fenomen, dels våldets uppkomst och funktion för att kunna ta ställning till effekterna av en ny lagstiftning.

I uppsatsen används ingen praxis och ingen diskussion förs om hur heder hanteras i domstol. Det kan anses vara ett sätt att bredda analysen av den eventuella effekt ett hedersbrott förväntas få. Valet att inte analysera praxis gjordes främst på grund av bristen av prejudicerande domstolsavgöranden där hedersmotiv som straffskärpningsgrund varit aktuell.²⁰ Då 29 kap. 2 § 10 är den enda i BrB där hedersmotivet aktualiseras och exemplifieras anser jag att rättsläget kan förväntas vara ett annat än för de fall heder bedömdes innan straffskärpningsgrundens trädde i kraft.

1.4 Allmänna utgångspunkter

1.4.1 Perspektiv på hedersrelaterat våld

Forskning kring hedersrelaterat våld och förtryck och problematiken kring heder har främst skett ur tre perspektiv.²¹ Det *kulturella perspektivet* studerar hedersideologier både med och utan fokus på våld och förtryck. Tolkningen sker med fokus på kulturella och värdemässiga skillnader. Enligt detta perspektiv grundar sig våldet på den så kallade hedersideologin.²² *Könsmaktsperspektivet* utgår från mäns våld mot kvinnor ur ett universellt perspektiv. Man kopplar utsattheten och våldet till mäns globala strukturella överordning. Enligt detta perspektiv skiljer sig hedersvåldet inte väsentligt från annat patriarkalt våld. Det sista är det *intersektionella perspektivet* som fokuserar på

²⁰ Sökningar har gjorts på ”hedersmotiv” och ”heder” i JUNO från perioden 1 juli 2020 då straffskärpningsgrundens trädde i kraft till 14 april 2021. Frågan angående hedersmotiv som straffskärpningsgrund enligt 29 kap. 2 § 10 BrB har inte prövats av HD och endast ett mål där bestämmelsen aktualiserats har bedömts av HovR. Bedömningen har gjorts att detta inte utgör tillräckligt material för att bidra till någon nyansering. Valet har gjorts att inte se till domar från TR pga. deras låga prejudicerande värde.

²¹ NCK rapport 2010:1 s. 18.

²² SOU 2018:69 s. 68.

heder bortom kulturen. Perspektivet ser klass, kön och etnicitet som samspe-
lande ordningar. Tonvikten ligger på en mångfald av maktrelationer både lo-
kalt och globalt.²³ Vissa företrädare för könsperspektivet samt det intersekt-
ionella perspektivet ifrågasätter om hedersrelaterat våldet och förtrycket ens
bör skiljas från mäns våld mot kvinnor i allmänhet.²⁴ Jag är dock av åsikten
att det finns skillnader mellan hedersrelaterat våld och förtryck och mäns våld
mot kvinnor som riskerar gå förlorade om man inte studerar dem var för sig.
Dels att hedersrelaterat våld och förtryck drabbar både män och kvinnor, utan
att studera denna relation riskera man att förbise exempelvis unga mäns ut-
satthet. Dels att det hedersrelaterade våldet ofta är mer utbrett.

Meningsskiljaktigheterna mellan perspektiven ska dock inte överdrivas. De
flesta forskare möts i en förståelse att våldet och förtrycket grundar sig i pat-
riarkal makt samt understöds av kollektivet.²⁵ Uppsatsen har inte för avsikt
att behandla eller värdera de olika perspektiven. Jag väljer därför att ta fasta
på forskningens gemensamma resultat när det kommer till avsaknaden av en
koppling mellan religiös hemvist och hedersrelaterat våld och förtryck samt
att det inte kan anses kopplat till någon speciell religion. Hedersrelaterad
brottslighet förekommer inom många kulturer och religioner men är ett van-
ligare förekommande bland grupper med ursprung från vissa regioner.²⁶ Med
begreppet hederskultur menas alltså främst en kultur främmande i en svensk
kontext då den strider mot det svenska majoritetssamhällets grundläggande
värderingarna om individers rättigheter och jämställdhet.²⁷

1.4.2 Hedersbrottet

Hedersbrottet kommer förklaras mer utförligt i kapitel tre men för att ge läsa-
ren en inledande förståelse ska en kort beskrivning ges. Bestämmelsen ska

²³ NCK rapport 2010:1 s. 9; Kaldal & Kankaanpää, del I, s. 771.

²⁴ Brå 2012:1, NCK rapport 2010:1 s. 17 & 29.

²⁵ SOU 2018:69, s.69.

²⁶ Hederskulturen finns på flera ställen i världen men tenderar att oftare förekomma bland
grupper med ursprung i regionen som sträcker sig från Nordafrika genom Mellanöstern till
Centralasien och den indiska subkontinenten, se Kriminalvården (2013) s. 12.

²⁷ Schlytter & Rexvid (2016) s. 32.

enligt Hedersbrottsutredningen ge domstolen möjlighet att se till hela situationen för den som utsätts för hedersrelaterad brottslighet genom att kunna lägga samman flera mindre allvarliga brott begångna med hedersmotiv till ett hedersbrott. Hederbrottsutredningen bedömer straffvärdet av ett hedersbrott vara högre än om gärningarna bedömas var för sig. Bestämmelsen ska skicka signaler om lagstiftarens avståndstagande från hedersrelaterat våld och förtryck.²⁸ Uppsatsen syftar inte till att göra en egen bedömning av vad hedersrelaterat våld och förtryck ska eller bör innebära. En sådan utredning kräver fördjupning inom vetenskapliga områden som inte omfattas av detta examensarbete. En svårighet med uppsatsen har varit att studera olika förklaringar av ett hedersfenomen jag själv inte kan sätta ord på. Uppsatsen handlar inte om att presentera ett hedersbegrepp eller dess ställning i det svenska språket. Heder kan snarare förklaras som en norm, ett fenomen. Att arbetat med detta ämne har det inte gjort det klarare för mig vad normen innebär eller hur den ska kunna beskrivas i en brottsbestämmelse. Hedersbrottsutredningens beskrivning av vad ett hedersbrott innebär är endast en av många och jag ifrågasätter inte att en del av hedersrelaterat våld och förtryck omfattas av deras definition. Det ska dock uppmärksammas redan här att området av vad som kan räknas som hedersrelaterat våld och förtryck är bredare än vad som förklaras i denna uppsats.

1.5 Forskningsläge

Förutsättningarna för kriminalisering har diskuterats relativt omfattande inom svensk straffrättsvetenskap. Framträdanden inom området är Claes Lernestedt och Nils Jareborg, där Lernestedt kan sägas kommentera Jareborg. Deras diskussion och slutsatser kring principer för kriminalisering har sammanställts av Mari Heidenborg i SOU 2013:38 *Vem bör straffas?* I uppsatsen kompletteras Lernestedt och Jareborgs forskning med framställningar av bl.a. Robert Andersson & Roddy Nilsson, Josef Zila, Petter Asp och Magnus Ulväng.

²⁸ SOU 2020:57 s. 16f.

Den svenska rättsvetenskapliga forskningen kring hedersrelaterad brottslighet är mer begränsad. Det saknas fortfarande i större utsträckning forskning angående den straffrättsliga hanteringen av brott begångna med hedersmotiv. Några som dock uppmärksammas inom forskningen är Anna Kaldals & Emeilie Kankaanpää Thells artikel *Hedersrelaterat våld och förtryck bland unga (del I & II)*. Artiklarna sätter heder i en rättslig kontext och författarna ger sin förklaring av hedersbegreppet. Även Åsa Eldén & Jenny Westerstrand ska omnämnas med artikeln *Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord*. Trots artikelns övergripande syfte att analysera utredningsarbetet av hedersmord lyfter den problemområden som påverkar också den rättsliga regleringen av hedersrelaterad brottslighet.

När det gäller hedersrelaterad brottslighet syftar majoriteten av forskningen till att ge perspektiv på hur och varför hederskulturer uppstår samt vad hedersbegreppet innebär. Forskningen hittas särskilt inom sociologin med företrädare som Unni Wikan som i sin studie *En fråga om heder* beskriver hederskulturens värden och kvinnans särskilda ställning. Astrid Schlytter & Devin Rexvid ska också nämnas med boken *Mäns heder – att vara både offer och förövare* där de bland annat beskrivit hederskulturella värden och könsroller med fokus på männens särskilda ställning. Det finns också internationell sociologisk litteratur så som *Eye for an eye* av William Ian Miller som är allmänt erkänd.

I Sverige har NCK fått i uppdrag av regeringen att särskilt arbeta för att höja kunskapsnivån för bland annat hedersrelaterat våld och förtryck. Detta har resulterat i bland annat *Rapport 2010:1, En kunskaps- och forskningsöversikt av hedersrelaterat våld och förtryck*. Den hitintills mest omfattande studien, oberoende från NCK, angående hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige gjordes 2019, utredningen fick namnet *Heder och samhället – Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar, rapport 2019*. Studien redovisar verklig erfarenhet både från de som utsatts men också

från de som genom professionella relationer mött och hjälpt utsatta av hedersrelaterat våld och förtryck. Bland dessa fanns bland annat både jurister och poliser.

Den forskning som nämns ovan har haft fokus främst på den grövre brottsligheten. När det kommer till den ”mindre grova” brottsligheten, den som står i fokus i denna uppsats, är den betydligt mindre utforskad. Främsta anledningen kan antas vara det stora mörkertalet samt de höga beviskrav som ställts upp vilket främst påverkar ringa brott, exempelvis olaga hot och ofredande. Till viss del har denna brottslighet uppmärksammats av Brå genom undersökningar av bland annat polisens hantering av fridskränkingsbrotten samt Åklagarmyndighetens i handbok om hedersrelaterad brottslighet.²⁹

1.6 Avgränsningar

Hedersbrottsutredningen är en omfattande utredning. Diskussion förs kring införandet av ett hedersbrott men också bl.a. vilken preskriptionstid som ska gälla, svensk domstols behörighet att döma hedersbrott begångna utomlands, förändringar i lagen om kontaktförbud samt om minimistraffet för fridskränkingsbrotten ska höjas. Uppsatsens fokus är dock det område som rör kriminalisering av brott begångna med hedersmotiv och utformningen av den nya brottsbestämmelsen i relation till bl.a. dess förväntade effekt. Ingen analys har exempelvis gjorts över lämpligheten av hedersbrottens föreslagna straffnivå eller utredningens diskussion angående utvidgning av lagen om kontaktförbud.

Då hedersbrottet innebär kriminalisering av brott begångna med ett visst motiv och inte kriminalisering av särskilda gärningar har uppsatsen inte för avsikt att redogöra för olika gärningar som kan räknas som hedersbrott eller hur sådana gärningar kan se ut praktiken. Det presenteras i uppsatsen endast som hastigast exempel på några få brottstyper. Detta ska inte på något sätt ses som

²⁹ Brå rapport 2019:8; Åklagarmyndigheten handbok (2020).

uttömmande för vilka brott som kan begås med hedersmotiv enligt det föreslagna hedersbrottet.

1.7 Disposition

I *kapitel två* behandlas hedersnormens bakgrund och uppkomst samt dess ställning i förhållande till vad som kan kallas svensk kultur. Kapitlet avser skapa förståelse för de eventuella problem som finns när det kommer till att använda heder som grund för straffansvar.

I *kapitel tre* beskrivs och förklaras den föreslagna lagstiftningen om ett särskilt hedersbrott, kapitlet avser besvara hur bestämmelsen föreslås se ut och vad den enligt Hedersbrottsutredningen ska innebära.

I *kapitel fyra* presenteras de utvalda principerna för kriminalisering. Kapitlet avser ge en grundläggande förståelse för uppsatsens teoretiska perspektiv vilket senare kommer fungera som analysverktyg för att besvara uppsatsens frågeställning.

I *kapitel fem* beskrivs hur hedersrelaterat våld och förtryck kan behandlas enligt nuvarande lagstiftning. Fokus i framställningen är bestämmelsen om hedersmotiv som straffskärpningsgrund där heder för första gången uttryckligen omnämns i lagtext.

I *kapitel sex* görs en utvärdering av hedersbrottet i förhållande till principerna om intresse, skada och effektivitet som presenterats i kapitel fyra.

I *kapitel sju* besvaras slutligen uppsatsen frågeställning.

2 Heder

I detta inledande kapitel ska heder och hedersnormen diskuteras. Kapitlet presenterar några av grunderna i hederskulturen så som skillnaderna mellan män och kvinnor, hederns koppling till våld och hederns kollektiva prägel men också hur olik hedersrelaterad brottslighet kan definieras. Att det finns flera parallella definitioner, hur man ska se till gärningar begångna i ett kollektiv samt hederns koppling till våld är områden som i utvärderingen av hedersbrottet lyfts för att bedöma om bestämmelsen på ett tillfredställande sätt uppfyller principerna för kriminalisering samt om den kan minska förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck.

2.1 Utgångspunkter

Hederstänket påverkas av vilket kulturellt och socialt sammanhang det kopplas till. Att hedersideologin är kopplad till någon särskild religion finns det dock inga belägg för.³⁰ Schlytter och Rexvid delar upp begreppet heder i en modern och en förmodern kontext som underlättar förståelse av varför man i Sverige ofta ser hederskulturen som något främmande. Sverige tillhör den *moderna* kontexten där en hedervärd person inte bör reagera aggressivt på förolämpningar. Istället är heder något kopplat till den enskildes frihet samt kroppsliga integritet och inskränkningar mot dessa är ofta lagstridiga. I detta moderna samhälle är heder också något som kan innehas av både män och kvinnor och det finns en samhällelig strävan att flickor och pojkar ska vara självständiga individer.³¹ I den *förmodern* kontext, som är motsatsen till den moderna, kan endast män inneha heder och män förväntas använda våld för att försvara den. Våldet följer enligt Schlytter och Rexvid av ett socialt regelverk och är socialt nödvändigt. Heder i den förmoderna kontexten brukar mot denna bakgrund benämnas som främmande i ett svenskt sammanhang.³²

³⁰ Handlingsplan 2007/08:39 s. 13; Kaldal & Kankaanpää del I s. 768.

³¹ Schlytter & Rexvid (2016) s. 32f.

³² Schlytter & Rexvid (2016) s. 31f.

Det finns idag ingen konsensus rörande en officiell definition av heder eller hedersrelaterad kränkning.³³ Istället finns parallellt olika konkurrerande förslag till definitioner. Olika aktörer har, utifrån sina enskilda behov och ståndpunkter, formulerat egna definitioner för att passa deras ändamål. Vissa definitioner har ställts upp i anslutning till politiska uttalanden, lagstiftningsarbete eller praktiskt juridiskt arbete. Andra definitioner har ställts upp i den vetenskapliga diskussionen.³⁴ Hedersbrottsutredningens bidrag till diskussionen kan förklaras som närmast intetsägande. De hänvisar bl.a. till definitionen av heder i utredningen av hedersmotiv som straffskärpningsgrund vars bedömning regeringen anslöt sig till i propositionen till straffskärpningsgrunden.³⁵ Propositionen uppmärksammar dock att definitionen skiljer sig från den gemensamma definition av hedersrelaterad brottslighet som Polis- och åklagarmyndighet enades om i början av 2020.³⁶ Det är uppenbart att det inom rättsväsendet finns flera sätt att se på när och hur ett brott med hedersmotiv kan begås, Hederbrottsutredningen bidrar dock inte till diskussionen med någon egen definition.

Oaktat bristen på en officiell definition beskriver både utredningen om hedersmotiv som straffskärpningsgrund och Hedersbrottsutredningen hedersrelaterat våld och förtryck som tydligt etablerat. De menar att trots avsaknaden av enhetligt innehåll beskrivs det ofta på ungefär samma sätt.³⁷ Hedersbrottsutredningen hänvisar till att hedersförtryck enligt de flesta aktörerna innefattar följande aspekter:³⁸

1. Privat uppställda *normer*.
2. Privat hot om *sanktioner* om den utsatte individen inte följer de uppställda normerna, samt vid behov genomförande av hoten.

³³ SOU 2020:57 s. 99.

³⁴ SOU 2020:57 s. 99.

³⁵ Prop. 2019/20:131 s. 37; SOU 2020:57 s. 107.

³⁶ Prop. 2019/20:131 s. 37.

³⁷ SOU 2020:57 s. 107; SOU 2018:69 s. 64.

³⁸ SOU 2020:57 s. 100–107, Hedersbrottsutredningen syftar här till definitioner från bl.a. regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, Riksorganisationen GAPF, Organisationen TRIS, Åklagarmyndigheten & Polismyndigheten, Kriminalvården samt SOU 2018:69.

3. *Kontext* innebär att familjens heder utgör incitament för att ställa upp normer och hot om sanktioner som inte accepteras av samhället i övrigt.³⁹

Normerna som ställs upp kan handla om exempelvis vistelse utanför hemmet, partner, äktenskap eller klädsel. *Sanktioner* mot de som bryter mot normerna kan vara våld, vilket utgör brott, men också utfrysning från ett socialt sammanhang, vilket inte nödvändigtvis är ett brott. Det är sällan frågan om en enstaka sanktion, ofta är det multipla sanktioner över tid riktade mot samma förtryckta person.⁴⁰

2.2 Hedersnormer

2.2.1 Den kollektiva prägeln

Hedersnormen är en del av ett kollektivistiskt, patriarkalt, hierarkiskt, heteronormativt och konservativt tänkande.⁴¹ Det är framförallt den kollektiva prägel som särskiljer hederbrottlighet från annat våld och förtryck.⁴² Hedersnormen återfinns ofta i förmoderna samhällen där rättigheter är relationella snarare än medborgerliga. Den kollektiva mentaliteten inskräper enligt rapporter från FN, individens underkastelse och är motståndare till självständighet och utveckling av det mänskliga väsendet.⁴³ Hedersnormen bygger på att individen är underordnad kollektivet, det vill säga familjen. Familjen i detta sammanhang omfattar ofta inte bara kärnfamiljen utan även övriga släktingar räknas. I denna utvidgade familj bär föräldrar och barn både skyldigheter och rättigheter såväl mot varandra som mot övriga släktingar. Karakteriserande för detta hierarkiska system är att individens behov underordnas kollektivets bästa. Kollektivet är i sin tur beroende av familjen och släktens anseende.⁴⁴

³⁹ SOU 2020:57 s. 107.

⁴⁰ SOU 2020:57 s. 107f.

⁴¹ SOU 2014:49 s. 2016.

⁴² SOU 2018:69 s. 71.

⁴³ Schlytter & Rexvid (2016) s. 30f; se *Arab Human Development Report 2004: Towards Freedom in the Arab World* (UN 2005).

⁴⁴ SOU 2014:49 s. 216.

Tillit och respekt mellan individer skapas genom blodsband, giftermål eller annan liknande allians. För systemet att fungera krävs det en hög grad enhetlighet, konformitet och likhet mellan individerna, detta skapas genom samstämmighet av värderingar och livssyn. Samhållningsform ska bidra till en socialiseringsprocess där barn lär sig att sätta gruppen före sig själv.⁴⁵ Hederns band med kollektivet innebär att heder är något som delas mellan familjemedlemmar, den enes vanära drabbar även den andre.⁴⁶ Man kan säga att individerna i kollektivet uppfyller meningen med livet då hen genom sitt handlande upprepar de traditioner deras förfäders har byggt upp. Att vara med i kollektivet innebär att ens högsta moraliska plikt är att inordna sig i den hierarkiska ordning familjen utgör.⁴⁷

Hederns starka koppling till kollektivet innebär att våld och förtryck inom gruppen för att upprätthålla eller försvara hedern ofta är socialt accepterat och därför stöds av gärningspersonens, och i vissa fall även den utsattes, släkt och familj. I förlängning innebär detta att den som utsätts för sådant förtryck i många fall saknar ett skyddsnet och står helt utan stöd om de skulle vilja söka hjälp eller försöka lämna kollektivet. De brottsutredande myndigheternas arbete försvåras alltså avsevärt av den tystnadskultur som råder då kollektivets intresse sätts över individens.⁴⁸

2.2.2 Kvinnligt och manligt

Att hedersrelaterat våld och förtryck drabbar såväl flickor och kvinnor som pojkar och män är idag en utgångspunkt i forskningen.⁴⁹ Hederskulturen tar sig dock i uttryck på olika sätt beroende på vilket kön man tillhör. Det har i den vetenskapliga diskussionen angetts att könsseparation förekommer redan i tidig ålder vilket får konsekvenser för ungdomars handlingsutrymme samt deras möjligheter att göra självständiga val. Ett exempel är valet av partner som ofta är en angelägenhet för hela familjen och inget för den enskilde att

⁴⁵ Baianstovu (2017) s. 108.

⁴⁶ Wikan (2005) s. 66.

⁴⁷ Baianstovu (2017) s. 108.

⁴⁸ SOU 2020:57 s. 108.

⁴⁹ SOU 2018:69 s. 71.

besluta. Den som bryter mot familjens förväntningar, normer och värderingar riskerar straffas för den skam de för med sig över familjens heder.⁵⁰ Familjestrukturen inom hederskulturer är som ovan nämnt strikt hierarkiska, heteronormativa och patriarkala. Mannen utgör normen och kvinnan är mannens egendom.⁵¹ I toppen av hierarkin inom den närmaste familjen står pappan, hans yttersta ansvar är att upprätthålla familjens heder och företräda familjen utåt. Under honom följer sedan männen ordande efter ålder där äldre står över yngre. Längst ner i hierarkin står kvinnor, där mödrar befinner sig över sina döttrar och yngre kvinnor vilket sällan innebär att äldre kvinnor bestämmer över yngre män.⁵²

Att bevara familjens, eller mannens, heder uppnås på olika sätt beroende på om man är kvinna eller man. Mannen uppnår det genom att inneha maskulinitet och kontroll medan det för kvinnan påverkas av hennes sexuella "renhet". Det centrala området när det kommer till hederskulturen gäller främst kvinnans beteende och synen på hennes frihet och sexualitet. Kvinnor innehar en negativ kraft att dra skam över familjen där olämpligt beteende innebär en risk för familjens heder.⁵³ Det kan beskrivas som att kvinnans enda sätt att påverka hedern är genom att förstöra den. Mot denna bakgrund beskrivs heder som en manlig egenskap avhängig kvinnans sexuella beteende. Hedern tillhör mannens sociala och symboliska kapital och är beroende av omdömet som kollektivet fäller.⁵⁴ En mans heder skyddas endast då han säkerställer att kvinnorna i hans familj har skam i kroppen. En kvinna som fogar sig i familjens och samfundets dikterade hedersnormer innebär ett upprätthållande av familjens anseende som respektabla och hedersamma. Skulle kvinnan bryta mot normerna faller det på männen i familjen att ingripa för att återupprätta sitt anseende. Den man som inte ger adekvat och snabb respons på ett sådant beteende eller inte själv efterlever hederskodexens grundprinciper betraktas av omgivningen som skamlös.⁵⁵

⁵⁰ SOU 2020:57 s. 102.

⁵¹ SOU 2014:49 s. 216; Wikan (2005) s. 65f.

⁵² Rexvid & Schlytter (2016) s. 36ff.

⁵³ Schlytter (2009) s. 16.

⁵⁴ Schlytter (2009) s. 16 & 18.

⁵⁵ Schlytter (2009) s. 16.

En kvinnas ”renhet” bygger på att hon är oskuld. Utomäktenskapliga sexuella förbindelsen är det allvarligaste hotet mot familjens heder. Den begränsade friheten hon ges syftar till att bevara kvinnans oskuld. En kontroll och begränsning som inte nödvändigtvis upphör då kvinnan i fråga, i juridisk mening, blir myndig.⁵⁶ Det är inom hederskulturer inte meriterande för flickor och kvinnor att ha kunskap om sex eller pojkar då pojkvänner ofta tolkas som ett direkt hot mot oskulden. Vad som exakt utgör tillåtna och otillåtna beteenden för kvinnor varierar mellan familjer och kulturer. Flickors vardag utmärks dock ofta av en överdriven sexualisering av vardagliga situationer vilket påverkar flickans hela liv och allt hon gör.⁵⁷ Att en kvinna agerar på ett sätt som riskerar familjens heder, exempelvis har sex innan äktenskapet, innebär inte bara att hon själv blir smutsig, hon drar även smutsen med sig över de män i familjen som hon via blodsband är knuten till.⁵⁸

Ryktet spelar ofta en särskild roll för familjens anseende. Kvinnor måste inte endast avstå från sexuella relationer utan också från att ha pojkvänner eller kamratrelationer med pojkar då det kan leda till dåligt rykte och minskad respektabilitet. Ryktesspridning bland släkt och vuxna kan liknas med ett kontrollinstrument som begränsar flickors möjligheter att etablera relationer med det motsatta könet.⁵⁹ Att bevara kvinnan ren faller inte på henne ensamt, det är en uppgift för hela familjen att säkerställa. Flickans moder har ansvar för den dagliga kontrollen av dottern men mycket av ansvaret faller på hennes bröder som har en nyckelroll i familjen. På order av fadern ska de kontrollera systemen både i skolan och på fritiden.⁶⁰

⁵⁶ Kaldal och Kankaanpää del I s. 773f.

⁵⁷ Schlytter (2009) s. 20.

⁵⁸ Schlytter (2009) s. 17.

⁵⁹ Schlytter (2009) s. 20.

⁶⁰ Schlytter & Rexvid (2016) s. 29.

2.3 Heder och våld

För att kunna bedöma om ett hedersbrott uppfyller de krav som ställs på skada och effektivitet ska hederns koppling till våld och förtryck diskuteras. En direkt koppling mellan heder och användningen av våld är inte självklart och heller inte allmängiltig. Hedersbrottsutredningen uppmärksammar att det i hederskontexten ofta finns en konkurrerande syn på förhållandet mellan individ, stat och familj/släkt än den etablerad inom ramen för det svenska rättssystemet. Synen innebär enligt utredningen bland annat att den som begår hedersrelaterad brottslighet normalt inte accepterar att staten ensam ansvarar för rättsskipningen eller innehar våldsmonopol. Gärningspersonen kan tänka att ”det är era lagar” och därför inte visar ånger för sitt agerande. Individen kanske till och med känner stolthet när hen ställs till svars för sitt agerande.⁶¹

I ett förmodernt samhälle är heder något som när den kränks rättfärdigar användningen av våld, aggressivitet är alltså en förväntade reaktionen. I ett sådant samhälle är staten svag och kan därför inte tillhandahålla ett fungerande rättsskipningssystem. Det har därför blivit upp till det civila samhället, sanktionerat av staten, att ansvar för sanktionssystemet och bestraffa den som bryter mot normer och förväntningar.⁶² Löftet om vedergällning genom våld mot den som bryter mot hedersnormen fungerar i grunden som avskräckande.⁶³

När någon bryter mot hedersnormen är uppfattningen att ställningen endast kan återupprättas genom att gärningspersonen får känna samma smärta och förödmjukelse som den som förlorat sin heder kände.⁶⁴ Vedergällningen måste dock ske framför publik. Wikan beskriver att skammen infinner sig först då vanäran är ett faktum för allmänheten och endast då man kastar av sig skammen offentlig kan man bli ren och återfå sin heder.⁶⁵ Att visa handlingskraft mot de som bryter mot hedersnormen skickar värdefulla signaler

⁶¹ SOU 2020:57 s. 108.

⁶² Schlytter & Rexvid (2016) s. 31f.

⁶³ Miller (2006) s. 23.

⁶⁴ Miller (2006) s. 18.

⁶⁵ Wikan (2005) s. 21.

till den övriga i familjen. Rädslan för repressalier skapar incitament att följa normen, vedergällning verkar alltså avskräckande.⁶⁶

Våldet fungerar i grunden som betalning för skadan, ersättning för förlorad heder. Att skadan ersätts med våld och inte pengar, vilket enligt Miller är att se som likvärdigt, kan troligen förklaras med att blod historiskt varit den mest ädla formen av betalning.⁶⁷ Miller menar att människan har ett behov att skapa jämvikt runt sig och vedergällning är därför en naturlig del av livet. Det är enligt honom också därför många kan uppleva att straff inte står i proportion till brottet som begåtts och därför ses som meningslösa.⁶⁸ Med hänsyn till doktrins syn på hederns koppling till det förmoderna samhället är det inte förvånande att heteronormerna än idag ofta kopplas till olika former av kontroll, förtyck och våld.

Det svenska straffsystemets övergripande ändamål, i enlighet med principen om allmänprevention, är att bidra till att människor väljer att följa de normer som samhället ställer upp. Normer som ansetts så viktiga att kriminalisering ansetts nödvändiga. Hedersbrottsutredningen lyfter att det är av särskild vikt att i ett sammanhang där hederskontexten diskuteras, och där familjen ofta ensamt anser sig äga rätten att bestraffa, betona statens ansvar för rättsskipningen och dess våldsmonopol.⁶⁹

2.4 Reflektioner

Heder är inget lätt begrepp eller fenomen att beskriva och även om försök har gjort finns ännu ingen allmängiltig definition. Kapitlet har gett en övergripande beskrivning, men det är långt ifrån en uttömmande förklaring av alla de omständigheter som påverkar hur och när hedersnormen ger sig till känna. Att konstruera ett brott runt heder och hedersnormen innebär svårigheter redan när det kommer till vad som ska ha skett för att bestämmelsen ska bli

⁶⁶ Miller (2006) s. 23.

⁶⁷ Miller (2006) s. 25f.

⁶⁸ Miller (2006) s. 197ff.

⁶⁹ SOU 2020:57 s. 126f.

aktuell. Hederbrottsutredningen är dock av åsikten att trots bristen på ett enhetligt innehåll beskrivs heder ofta på ungefär samma sätt. Jag anser dock att högre krav måste ställas på ett rekvisit som skapar straffansvar än att det finns likheter i hur man ser på hedersfenomenet. Gällande kraven på precision och tydlighet kommer detta beskrivas närmare i kapitel fyra där principerna för kriminalisering presenteras.

De som drabbas hårdast i en starkt hedertänkande familj är den enskilde individen och att vända sig till myndigheterna är ofta inte ett realistiskt alternativt. Mörkertalet för hedersrelaterat våld och förtryck är därför troligen högt vilket innebär att gruppen anses särskilt utsatt då våldet och förtrycket sker i det tysta.⁷⁰ Frågan återstår dock om straffrätten verkligen kan påverka det stora mörkertal och ge det skyddet som krävs för att den utsatte ska känna trygghet till rättssystemet. Hedersrelaterat våld och förtryck drabbar både män och kvinnor, även om kvinnor ofta ses som särskilt utsatta. Deras roll ser dock olika ut mellan könen och detsamma gäller deras ställningen i hierarkin och familjen. Familjen har en stark roll inom hederskulturen och är en stor del i vad som särskiljer hedersrelaterat våld och förtryck från annan sådan brottslighet. Ett hedersbrott måste, för att kunna vara ett effektivt sätt att bekämpa hedersrelaterad brottslighet, hantera denna kollektiva prägel på ett tillfredställande sätt. Jag ställer mig redan nu frågande till om det verkligen är möjligt, en djupare analys av detta kommer presenteras i kapitlet sex där jag utvärderar hedersbrottet.

⁷⁰ SOU 2020:57 s. 15.

3 Ett särskilt hedersbrott

I detta kapitel ska Hedersbrottsutredningens förslag av ett hedersbrott presenteras. Förslaget ligger till grund för uppsatsen frågeställning och nedan kommer de områden som är av särskild vikt för att bedöma lämpligheten av en kriminalisering redogöras. Detta görs bl.a. genom att se hur bestämmelsen hanterar begreppet heder, vilka övriga rekvisit som ska vara uppfyllda samt hur bestämmelsen ser till den hedersrelaterade brottslighetens kollektiva uppbyggnad. Allt detta påverkar hur väl bestämmelsen uppfyller principerna om skyddsintresse, skada och effektivitet.

3.1 Inledning

Hedersbrottsutredningen avser med hedersbrottet komma åt de brott som begås *systematiskt* mot ett och samma brottsoffer där var och ett av brotten är *mindre allvarliga* men mönstret talar för att ett högre straffvärde borde utdömas.⁷¹ Hedersbrottet innebär inte någon utökning av straffbara gärningar utan hänvisar endast till gärningar som redan idag utgör brott enligt BrB.⁷² Grövre brottslighet med en högre straffskala än det tilltänkta hedersbrottet ska inte räknas till bestämmelsen.⁷³ Domstolen ska i dessa fall döma för det allvarligare brottet, exempelvis mord eller grov misshandel, separat och inte låta det ingå i ett hedersbrott.⁷⁴

Det föreslagna hedersbrottet har i sin konstruktion tagit avstamp i de s.k. fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4a § BrB.⁷⁵ Hedersbrottsutredningen väljer att till stor del hänvisa direkt till regeringens uttalanden i författningskommentaren till införandet av 4a §.⁷⁶ Det finns enligt Hedersbrottsutredningen en betydande överlappning mellan hedersrelaterade våld och förtryck och sådana

⁷¹ SOU 2020:57 s. 194.

⁷² SOU 2020:57 s. 161.

⁷³ SOU 2020:57 s. 166.

⁷⁴ SOU 2020:57 s. 183.

⁷⁵ SOU 2020:57 s. 179.

⁷⁶ SOU 2020:57 s. 184.

gärningar som utgör fridskränkingsbrott. Hedersrelaterad brottslighet är dock en speciell typ av brottslighet både beträffande sitt motiv och sett till hur gärningspersonen och dess närmaste omgivning ser på brottet.⁷⁷ Konstruktionen av hedersbrott syftar till att kommunicera brottets särprägel i relation till brott begångna utan hedersmotiv. Hedersbrott ska på samma sätt som fridskränkingsbrotten visa att, gärningar som redan är straffbara enligt andra straffbud, ska betraktas allvarligare då de utgör ett led i upprepade kränkningar mot samma brottsoffer. Hedersbrottsutredningen bedömer därför att införandet av hedersbrottet kommer ha en normbildande effekt och att det finns ett starkt behov av bestämmelsen.⁷⁸

Då hedersbrott tar sikte på en mer specifik förseelse än fridskränkingsbrotten menar Hedersbrottsutredningen att hedersbrottet bör vara *lex specialis*.⁷⁹ Skulle hedersmotivet såväl som närståendekravet vara uppfyllt bör det sistnämnda istället beaktas i straffhöjande riktning och den lägre delen av straffskalan ska då tillämpas endast i undantagsfall.⁸⁰ Hedersbrottsutredningen skriver att hedersrelaterat våld och förtryck dock ofta begås av närstående till brottsoffret och den straffskärpande effekten därför egentligen endast bli aktuell då närståendekravet *inte* är uppfyllt. De uppskattar dock att den föreslagna nya brottstypen kommer kunna tillämpas i upp till 30 mål i domstolen per år. 20 mål når redan idag rättsväsendet men under andra brottsrubriceringar, de resterande 10 målen förväntas tillkomma redan under första året pga. den signalverkan förslaget förväntas få.⁸¹ Gärningar som begås med hedersmotiv kan enligt befintlig lagstiftning redan bestraffas samt ges ett högre straffvärde.⁸² Införandet av ett hedersbrott, tack vare sin normbildande effekt, kommer dock enligt Hedersbrottsutredningen att ha en betydande påverkan för bekämpandet av den hedersrelaterade brottsligheten.⁸³

⁷⁷ SOU 2020:57 s. 125.

⁷⁸ SOU 2020:57 s. 161 & 167; Lernestedt (2010) s. 144.

⁷⁹ SOU 2020:57 s. 182.

⁸⁰ SOU 2020:57 s. 306.

⁸¹ SOU 2020:57 s. 287f.

⁸² Se kapitel 5.

⁸³ SOU 2020:57 s.161.

3.2 Lagförslaget

Enligt kommittédirektivet skulle Hedersbrottsutredningen, oavsett ställningstagande huruvida ett särskilt hedersbrott bör införas, lämna förslag på en sådan bestämmelse.⁸⁴ Hedersbrottsutredningen presenterar sitt förslag enligt följande lydelse:

*”Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 5, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud i syfte att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av den utsattes integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada hans eller hennes självkänsla, för hedersbrott till fängelse i lägst nio månader och högst sex år”.*⁸⁵

Hedersbrottsutredningen föreslår att hedersbrottet placeras i 4 kap. 4b § BrB då bestämmelsen har många likheterna med fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § BrB.⁸⁶ Till skillnad från fridskränkingsbrotten har dock Hedersbrottsutredningen valt att även inkludera ärekränkingsbrotten i kap. 5 BrB i den nya hedersbrottsbestämmelsen. Hedersbrottsutredningen menar att såväl förtals- som förolämpningsbrott mycket väl kan ingå i den systematik som hedersbrottet är avsedd att reagera mot.⁸⁷

Hedersbrottsutredningen hade också i uppdrag att överväga om det fanns klandervärda gärningar som inte täcks av den tilltänkta brottskatalogen i hedersbrottet samt om fler klasser av gärningar i så fall bör kriminaliseras.⁸⁸ Det har vid diskussioner av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot hedersrelaterad brottslighet lyfts att de som lever i familjer med hedersnormer ofta utsätts för

⁸⁴ Dir. 2019:43 s. 7.

⁸⁵ SOU 2020:57 s. 39.

⁸⁶ SOU 2020:57 s. 305.

⁸⁷ SOU 2020:57 s. 171f.

⁸⁸ SOU 2020:57 s. 17.

sådan begränsning och kontroll som idag inte täcks av straffrätten.⁸⁹ Kaldal och Kankaanpää menar att de som lever i en hederskontext ofta lever under latent hot. Det kan handla om tyst förståelse för uttalade hot som de utanför den aktuella gruppen inte uppfattar eller vet innebörden av. Sådana uttalade hot är inte direkt brottsliga men har stor påverkan på den utsatte individen.⁹⁰ Hedersbrottsutredningens slutsats angående en utökning av kriminaliserade gärningar är dock att bestämmelserna om *ofredande* och *olaga hot*, om tillämpningsområdena utnyttjas fullt ut, kan tillämpas i många av de situationer där en person lever under kontroll. Sammantaget ansåg utredningen att de befintliga straffrättsbestämmelserna ger goda möjligheter att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.⁹¹ I de fall befintlig lagstiftning inte kan tillämpas menar utredningen att det ofta beror på de högt ställda beviskraven och svårigheten för åklagaren att bevisa gärningspersonens agerande. Detta är inte ett problem Hedersbrottsutredningen anser sig kunna lösa genom kriminalisering av ytterligare gärningar utan att rättssäkerheten äventyras.⁹² Även Åklagarmyndigheten menar att många hedersärenden, exempelvis att tvingas begränsa sitt livsutrymme eller handlingsfrihet, utsättas för nedsättande tillmälen eller efterföljas, bevakas eller kontrolleras, kan bedömas som bl.a. ofredande, olaga hot eller olaga tvång och i förlängningen som ett led i en grov fridskränkning.⁹³

3.3 Rekvisit avseende heder

För att det över huvud taget ska vara frågan om ett hedersbrott enligt den föreslagna bestämmelsen måste den brottsliga gärningen som bedöms grunda sig på en sådan kollektiv hedersuppfattning där en individs handlingar anses påverka en eller flera andras anseende.⁹⁴

⁸⁹ Kaldal & Kankaanpää del II s. 350 & 357f.

⁹⁰ Kaldal & Kankaanpää del II s. 364f.

⁹¹ SOU 2020:57 17f.

⁹² SOU 2020:57 s. 208f.

⁹³ Åklagarmyndigheten (2020) s. 9ff; Handboken publicerades innan Hedersbrottsutredningen presenterat sitt förslag men sett till hur konstruktionen av hedersbrott motsvara den av fridskränkingsbrotten kan det antas att argumentet är detsamma.

⁹⁴ SOU 2020:57 s.175.

Vad gäller hedersmotivet ställs inget krav på att heder ska vara det enda eller ens det huvudsakliga motivet för brottet för att hedersbrottet ska kunna tillämpas. Var och en av de enskilda gärningarna som ingår i hedersbrottet måste dock gå att koppla till ett hedersmotiv för att bestämmelsen ska vara tillämplig.⁹⁵ Vad gäller rekvisitet heder framgår det direkt av den föreslagna lagtexten att det handlar om en *familj eller släkts heder*. Då hedersnormer kan förekomma inom såväl religiösa, etiska och kulturella grupperingar som i formell mening inte knyts samman genom familj- eller släktband men vars medlemmar ser varandra som familj eller släkt ska även sådana kollektiv omfattas.⁹⁶ Hedersbrott begås enligt Hedersbrottsutredningen oftast av någon i familjen men det kan inte uteslutas att någon utanför den närmaste personkretsen begår brottet. Bestämmelsen innehåller därför inte något närståendekrav.⁹⁷ Med *närstående* åsyftas enligt fridskränkingsbrotten parter som är eller varit gifta, bor eller har bott tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, de med registrerade partnerskap men också gärningspersonens barn, bonusbarn eller andra släktingar, exempelvis syskon eller föräldrar.⁹⁸ Begreppet närstående har dock ingen gemensam definition och ledning får därför sökas i respektive bestämmelses förarbeten.⁹⁹ Hedern måste inte vara knuten till gärningspersonens egen heder, även om det ofta är frågan om brott riktade mot någon som äventyrar gärningspersonens, anstiftarens eller dennas släkts heder. Att inget krav ställs på vems heder gärningen ska vara kopplad till beror på att det inte kan uteslutas att det förekommer fall då det endast är en persons uppfattade heder som anses påverkad och inte hela kollektivets. Det kan handla om exempelvis familjeöverhuvudets anseende. Även dessa fall ska omfattas av bestämmelsen.¹⁰⁰

Med begreppet *återupprätta* hedern syftar Hederbrottsutredningen till gärningar som begås som en sanktion mot den som inom ramen för hederskontexten har begått en normstridig gärning. Att *bevara* hedern handlar istället

⁹⁵ SOU 2020:57 s. 180.

⁹⁶ SOU 2020:57 s. 174f.

⁹⁷ SOU 2020:57 s. 164.

⁹⁸ Nilsson, kommentar till 4 kap. 4a § BrB

⁹⁹ Ågren, kommentar till 29 kap. 2 § BrB.

¹⁰⁰ SOU 2020:57 s. 174f.

om gärningar som begås förebyggande. Hit räknas enligt utredningen sådant kontrollerande beteende som ofta syftar till att övervaka eller hindra kvinnor inom familjen att agera på ett sätt som kan riskera att föra skam över familjen.¹⁰¹

3.4 Bestämmelsens övriga rekvisit

I kravet på att gärningarna som begås ska vara ägnade att *allvarligt skada personens självkänsla* ligger ett krav på en viss kvalificering hos kränkningen.¹⁰² I propositionen till fridskränkningensbrotten, innehållande samma rekvisit, föreskrevs det att om brotten som åberopas för att visa på kränkningen, vart och ett för sig, endast är lindriga kan det behövas ett större antal brott för att de ska anses varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla.¹⁰³ Brottskatalogen i hedersbrottet motsvarar i stort den i fridskränkningensbrotten, gärningarna är sådana som enligt propositionen till fridskränkningensbrotten typiskt sett innebär att personens självkänsla skadas. Självkänslan måste dock skadas allvarligt. För lindrigare gärningar kan det ske exempelvis genom att gärningen, då den ingår i ett mönster, sammantaget leder till att den utsatta bryts ner. Varje gärning behöver alltså inte enskilt innebära en allvarlig kränkning, det räcker att gärningen typiskt sett innebär att självkänslan skadas allvarligt. Det krävs heller inte att gärningspersonen hade som syfte att kränka. Det räcker att det funnits uppsåt till de gärningar som läggs till grund för bedömningen.¹⁰⁴

Hedersbrottet ställer, precis som fridskränkningensbrotten, krav på *upprepade kränkningar*. Med detta menas, enligt praxis och doktrin, normalt minst tre gärningar.¹⁰⁵ Som nämnt ovan är antalet beroende av gärningarnas grad av allvar. Bestämmelsen är konstruerad så att de enskilda gärningarna straffbeläggs var för sig men sedda i sitt sammanhang och med ett särskilt motiv ger

¹⁰¹ SOU 2020:57 s. 178f.

¹⁰² Lernestedt (2010) s. 149.

¹⁰³ Prop. 1997/98:55 s. 133.

¹⁰⁴ SOU 2020:57 s. 186.

¹⁰⁵ Prop. 2012/13:108 s. 18; Nilsson, kommentar till 4 kap. 4 a § BrB.

brottet dess fridstörande karaktär. Enligt propositionen till fridskränkingsbrotten borde det i de flesta fall inte behövas annan bevisning än sådan som rör de aktuella gärningarna för att bevisa att en kränkning skett.¹⁰⁶ Det kan dock finnas fall där det krävs bevisning om annat än de aktuella gärningarna för att påvisa ett mönster. Särskilt då mönstret av upprepade kränkningar upptäcks först efter det att ett antal gärningar, där gärningspersonen kanske redan dömts, upptäcks. I dessa fall ska det enligt propositionen vara möjligt att åberopa även sådana gärningar som den åtalade tidigare dömts för eller där skuldfrågan annars är klar för att visa mönstret i gärningspersonens handlingar. Beträffande det tidsmässiga sambandet mellan gärningar står det klart att de måste begåtts under en viss tid där den allra yttersta gränsen måste vara preskriptionstiden för det nya brottet.¹⁰⁷ Någon närmare kommentar angående inom vilken tid de upprepade kränkningarna ska ha skett för att det ska vara fråga om ett hedersbrott ges inte.

Vad gäller tidsramen samt möjligheten att åberopa och bevisa upprepade gärningar har en rapport från Brå 2019 utvärderat hur rekvisiten fungerat för brottet grov kvinnofridskränkning.¹⁰⁸ Brå fann att det vid den rättsliga bedömningen av vad som avses med upprepade gärningar föreligger oklarheter vad gäller hur många kränkningar som krävs, hur nära de ska vara i tid samt hur allvarliga de ska vara. Rapporten visar att åtal där endast gärningar som rättsligt beaktas som lindrigare sällan har kommit till rättens prövning, istället har misshandel varit föremål för majoriteten av de åtal som väckts. Detta är enligt rapporten ingen egentlig förändring av rättsläget då det redan före införandet av fridskränkingsbrotten var praxis att höja straffvärdet vid våld i nära relationer, särskilt då det sker upprepat. Sammanfattningsvis menade Brå att rättsväsendet visserligen blivit bättre på att hantera sådant våld i nära relationer som redan tidigare varit föremål för hantering men att det visats sig desto svårare att rättsligt rama in de straffrättsligt lindrigare gärningarna samt den helhet som brottet varit tänkt att fånga upp.¹⁰⁹ Hedersbrottet har samma

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:55 s. 132f.

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:55 s. 131–134; SOU 2020:57 s. 184–187.

¹⁰⁸ Brå 2019:8 s. 148f.

¹⁰⁹ Brå 2019:8 s. 148f.

grundläggande idé att höja straffvärdet för lindrigare gärningar, men precis som fridskränkingsbrottet är det redan praxis att höja straffvärdet då gärningen begåtts med hedersmotiv. Risken finns att det på samma sätt som för fridskränkingsbrottet kommer vara svårt för domstolen att nå de lindrigare brotten som Hedersbrottet förväntas träffa.

3.5 Medverkan

Hedersbrottsutredningen menar att det finns särskilda svårigheter vad gäller medverkan till hedersbrott. Om flera gärningspersoner *tillsammans och i samförstånd* begår var och en av de gärningar som krävs för att uppfylla rekvisitet på upprepade kränkningar, med ett hedersmotiv, skulle samtliga kunna dömas till ansvar för hedersbrott. Problem uppstår dock om två gärningspersoner begår separata gärningar mot ett offer men där varderas uppsåt täcker varandras gärningar. Detta skulle inte vara ett hedersbrott.¹¹⁰ Rör det sig om s.k. *gärningsmoment* där två slag slås av individ ett och ett slag av individ två mot samma offer samtidigt skulle det enligt de vanliga reglerna om medverkan vara möjligt att döma dem för misshandel, förutsatt att de agerat tillsammans och i samförstånd. Hedersbrottet bygger dock på konstruktionen av fridskränkingsbrotten som inte ser på medverkan på detta sätt. Varje ”komponent” som hedersbrottet byggs upp av ska *i sig* utgöra ett självständigt brott. Det skulle därför inte vara möjligt att döma gärningspersonerna för den andres gärningar endast då uppsåtet täcker mer än det egna brottet. Hedersbrottsutredningens avsikt är inte att gå från den komplexa medverkansläran, istället ska den ska tillämpas på samma sätt som vid fridskränkingsbrotten. För att tillämpa hedersbrott måste alltså varje individ enskilt, eller tillsammans och i samförstånd, uppfylla hedersbrottets rekvisit.¹¹¹

¹¹⁰ SOU 2020:57 s. 191.

¹¹¹ SOU 2020:57 s. 191.

4 Kriminalisering

I kapitlet ska principer för kriminalisering redovisas. Hedersbrottet innebär kriminalisering av brott begångna med hedersmotiv och inte kriminalisering av en särskild gärning. Straffbestämmelsen tar alltså sikte på avsikten bakom gärningen och inte gärningen i sig. Det kan påverka exempelvis hur man bedömer bestämmelsens effektivitet och tillämplighet. Redovisningen av kriminalisering görs för att i en utvärdering sedan ställa hedersbrottet mot principerna om intresse, skada och effektivitet och bedöma om förslaget är lämpligt utformat eller om det finns brister som bör åtgärdas för att inte riskera exempelvis rättssäkerheten.

4.1 Introduktion

Kriminalisering innebär förenklat att belägga gärningar med straffhot för att styra människan handlande i önskvärd riktning. Genom kriminalisering bildas en straffrätt med syfte att eliminera skadligt beteende.¹¹² Gärningens klandervärdhet kan sedan graderas. Vid kriminalisering sker normalt en sådan gradering genom att en viss gärningstyp tilldelas en viss straffskala, ett sorts förtjänstkriterium.¹¹³ Straffhotets funktion är enligt Jareborg beroende av straffrättens tre nivåer; kriminalisering, domsnivå och verkställighetsnivån. Kriminaliseringsnivån förväntas ha en allmänpreventiv funktion medan doms- och vedergällningsnivån förväntas vara vedergällande. Allmänprevention realiseras genom avskräckning eller moral-/vanebildning utan att den ena kan sättas framför den andra. Det handlar i all väsentlighet om att kriminalisering av en gärning har olika effekt på den enskilda medborgarens beteende.¹¹⁴ Straffrättens preventiva effekter beskriv närmare nedan.

Frågan vad som bör kriminaliseras är inte lätt att besvara. Frågan är dock av stor vikt både med hänsyn till hur staten använder samhällets resurser men

¹¹² SOU 2013:38 s. 425.

¹¹³ Jareborg (2013) s. 85.

¹¹⁴ SOU 2013:38 s. 425.

också till hur straffsystemet är förankrat hos medborgarna. Straffsystemet ska vara effektivt men också trovärdigt.¹¹⁵ Med *effektivt* kan tolkas att staten genom kriminalisering ska stävja och ingripa mot oönskat beteende på det sätt som är mest resurseffektivt samt ger bäst, eller i alla fall tillräckligt, genomslag. Med *trovärdighet* menas att det inte ska råda för stor skillnad mellan statens och samhällets uppfattning om vilka beteenden som är oönskade.¹¹⁶ Generellt kan man säga att straffrättspolitiken idag går ut på att hitta en kompromiss mellan kravet på rättssäkerhet och kravet på effektivitet.¹¹⁷

4.2 Allmänna förutsättningar för kriminalisering

Straffrätten handlar i grunden om utövande av statens våldsmonopol. Statens har tagit på sig uppgiften att säkra ordningen i samhället, medborgarna ska i gengäld acceptera eller underkasta sig att staten har exklusiv rätt att bestraffa.¹¹⁸ Jareborg förespråkar dock försiktighet. Kriminalisering ska användas endast som sista utväg när det oönskade beteende inte kan påverkas på något annat sätt. Detta benämns i doktrin som *ultima ratio*, Ultima ratio ingår som en del av den mer övergripande *proportionalitetsprincipen* där åtgärd alltid ska stå i proportion till målet.¹¹⁹

Användningen av straff är begränsad till vad som föreskrivs i lag. Det måste vara möjligt för den enskilde att förutse vilka gärningar som otillåtna.¹²⁰ Begränsningen grundar sig i *legalitetsprincipen* som i sin tur utgör en grundsten för *rättssäkerheten*.¹²¹ Rättssäkerheten är uppbyggd av flera principer men kan förenklat förklaras som ett skydd mot övergrepp från samhället bl.a. genom att krav ställs på förutsebarhet.¹²² En annan del av legalitetsprincipen är

¹¹⁵ Heidenborg (2013) s. 301.

¹¹⁶ Heidenborg (2013) s. 301.

¹¹⁷ Jareborg (2001) s. 20.

¹¹⁸ SOU 2020:57 s. 126.

¹¹⁹ Jareborg (2001) s. 46.

¹²⁰ SOU 2020:57 s. 131.

¹²¹ Jareborg (2013) s. 85.

¹²² Jareborg (2001) s. 60.

det s.k. *obestämdhetsförbudet*. Förbudet kan delas in i två kategorier; (1) förbud mot rekvirit med obestämt språk och (2) förbud mot oöverskådlig reglering. Vårt språk är alltid obestämt, orden har varken mening eller sammanhang innan vi ger dem det. Viss obestämdhet är dock oundviklig och frågan är inte om språket i ett straffbud är obestämt utan snarare hur obestämt det får lov att vara. Det svåra är att definiera det kriminaliserade området så att samtliga oönskade gärningar faller inom området, samtidigt som de gärningar som inte uppfyller kravet på att vara tillräckligt farliga, kränkande eller skadliga faller utanför. Straffbudet ska alltså vara formulerat så pass bestämt att det finns förutsättningar för att den enskilde ska veta om en viss gärning är straffbar eller inte.¹²³ I Hedersbrottsutredningen är obestämdhetsförbudet något som måste tillgodoses främst när det kommer till definitionen av hedersbegreppet, vilket utgör det främsta rekviritet i straffbudet.

2013 presenterades utredningen *Vem bör straffas?* med uppdrag att bl.a. analysera och ta ställning till vilka kriterier som bör gälla för att kriminalisering ska anses vara befogad.¹²⁴ Utredningen är en sammanställning och analys av de kriterier som ställts upp i doktrin¹²⁵ och tidigare utredningar¹²⁶ i ett försöka att ge en samlad bild över de krav lagstiftaren bör följa vid ny- eller omkriminalisering.¹²⁷ Utredningen ställde upp följande kriterier; (1) straffbudet måste avse ett *godtagbart skyddsintresse*, (2) beteendet som kriminaliseras måste orsaka *skada* eller *fara för skada*, (3) gärningen måste vara *klandervärd*, (4) det får inte finnas något tillräckligt värdefullt *motstående intresse* samt att (5) kriminaliseringen måste vara det mest *effektiva* alternativet. Jareborg diskuterar, utöver de krav som sagts ovan, också ett krav på generalitet. Att kriminalisering måste avse en brottstyp och inte ett enskilt fall eller

¹²³ SOU 2020:57 s. 133f.

¹²⁴ SOU 2013:38 s. 17.

¹²⁵ Utredningen utgår främst från forskning publicerad av Lernstedt och Jareborg.

¹²⁶ Se exempelvis Åklagarutredningen SOU 1992:61.

¹²⁷ Heidenborg (2013) s 301.

person.¹²⁸ Kravet är kanske av särskild betydelse när brott riktade mot hedersmotiv diskuteras. Det har väckts oro att en sådan bestämmelse riskerar bidra till främlingsfientlighet och stigmatisering av vissa samhällsgrupper.¹²⁹

4.2.1 Allmän- eller individualprevention

Straffrättens preventiva effekter kan delas in i två kategorier, allmänprevention och individualprevention. *Allmänprevention* har benämnts som kriminaliseringens övergripande syfte. Straffet för den enskilda gärningen fyller en funktion genom att meddela allmänheten att straffhotet är sant och på så sätt uppmana till att avstå från den oönskade gärningen. Det viktiga enligt allmänpreventionen är inte att varje överträdelse följs av ett straff, utan att skapa *tro* att så kommer ske.¹³⁰ *Individualprevention* riktar sig istället till den enskilda lagöverträdaren. Syftet är att förändra individens beteende genom antingen individuell avskräckning, inkapacitering eller behandling/vård.¹³¹

Jareborg och Zila delar in allmänprevention i tre kategorier, omedelbar avskräckning, medelbar avskräckning och moralbildning.¹³² *Omedelbar avskräckning*, vilket idag är en förlegad tanke, motiverar offentlig verkställelse av grymma straff för att skapa avsky och skräck inför brottet. *Medelbar avskräckning* innebär att allmänheten avskräcks av lagens hot om straff samt medvetenheten att hotet kommer verkställas mot den som begår brottet. Allmänprevention genom avskräckning syftar idag endast till denna teori.¹³³ *Moralbildning* innebär att man hos allmänheten, då gärningen förses med straffhot, påverkar normbildningen så att attityden mot ett visst beteende blir mer negativt och därför mer sällsynt. Synen att strafflagstiftningen stärker normbildningen, är vanlig i de nordiska länderna där en förväntad normbildande effekt ofta är ett viktigt argument vid kriminalisering.¹³⁴ Att allmänprevention ska ske genom ren avskräckning är i ett demokratiskt samhälle enligt Jareborg

¹²⁸ SOU 2013:38 s. 430.

¹²⁹ NCK rapport 2010:1 s. 16.

¹³⁰ Lerenestedt (2003) s. 117.

¹³¹ Sarnecki (2015) s. 17.

¹³² Jareborg & Zila (2014) s. 74.

¹³³ Jareborg & Zila (2014) s. 74f.

¹³⁴ Sarnecki (2015) s. 17ff.

och Zila svårt att acceptera. Alla medborgare framställs då som potentiella gärningspersoner och statens enda intresse skulle vara deras underkastelse. Av denna anledning har strävan efter brottsprevention genom normbildning kommit att dominera. Straffsystemet ska bidra till att bygga upp eller förstärka förmågan hos enskilda att styra sitt liv på ett godtagbart sätt. Zila och Jareborg hänvisar till att det inte är den enskilda kriminaliseringens effektivitet som är det viktigaste, utan att systemet i helhet har en viss effektivitet.¹³⁵

Individualprevention, till motsats från allmänprevention, motiverar straff genom att ställa den enskilde i centrum. Syftet tillgodoses då man mot brottet reagerar med ett straff som avskräcker gärningspersonen från att begå nya brott.¹³⁶ Metoden av straffhot har aldrig legitimerats genom teorin om individualprevention. Jareborg beskriver det som bisarrt att hävda att syftet med kriminalisering är att tillrättaföra gärningspersonen. Ett sådant syfte skulle innebära att poängen med kriminalisering är att skapa ett urvalskriterium för långtgående ingripanden mot den enskilde personen. Individualprevention får därför anses främst ha betydelse vid verkställighetsstadiet.¹³⁷

4.2.2 Preventionsteoriernas effekt

Allmänprevention som kriminaliseringens övergripande syfte måste innebära att en viss effekt av att förebygga brottslighet förväntas. För att straffhotet ska fungera som *medelbar avskräckning* brukar tre förutsättningar med olika stor betydelse presenteras: normkunskap, sanktionssannolikhet och sanktionsstränghet.¹³⁸ *Normkunskap* innebär att lagregeln måste vara tillräckligt tydlig men också tillräckligt känd i den krets där den ska efterlevas. *Sanktionssannolikheten* innebär att risken att upptäckas måste upplevas som tillräckligt hög samt att det måste finnas en anmälningsbenägenhet. Den sista är *sanktionsstränghet* vilket innebär att straffet som följer gärningen måste uppfattas tillräckligt ingripande.¹³⁹ Normkunskap och sanktionssannolikhet har visat sig

¹³⁵ Jareborg & Zila (2014) s. 74f.

¹³⁶ Jareborg & Zila, (2014) s. 83.

¹³⁷ Jareborg (2001) s. 49.

¹³⁸ Andersson & Nilsson (2017) s. 12.

¹³⁹ Andersson & Nilsson (2017) s. 12.

ha relativt stor allmänpreventiv betydelse, detsamma har dock inte sagts gälla för sanktionssträngheten. Enligt doktrin finns det trots detta en överdriven tillit till effekterna av strängare straff. Allmänheten vill gärna se en korrelation mellan strängare straff och minskad brottslighet, vilket i sin tur skapar en politisk press för höjda straffskalor. Att en sådan korrelation skulle finnas motbevisar dock forskningen.¹⁴⁰

Vad gäller *moralbildning* kan den ha varierad effekt beroende på hur den sker. Moralbildning har ansetts kunna förstärka eller upprätthålla redan befintliga moralisk uppfattning, att skapa moral är svårare. Möjligheten att skapa laglydnad förutsätter exempelvis att lagstiftningen inte strider mot gällande moraluppfattning. Att genom tvång övertyga i sak att ett beteende är felaktigt är enligt doktrin svårt, om inte omöjligt. Generellt kan alltså inget rättssystem anses effektivt om det inte behåller kontakten med befolkningens värderingar. Det ska dock sägas att om det i anslutning till ett lagförslag skapas en offentlig debatt finns större möjligheter för framgång i moralbildningen.¹⁴¹

Det är enligt Jareborg och Zila i princip omöjligt att genom forskning erhålla vägledning vad gäller allmänpreventionens verkningar. Det går inte att förhålla sig till alla faktorer som påverkar laglydnad på ett sätt som gör det tydligt vad som står över något annat. Det som med säkerhet kan sägas är att existensen av straffsystemet har allmänpreventiva verkningar, men förändringar i straffsystemet av allmänpreventiva skäl spelar troligen endast en marginell roll. Det som istället skapar laglydnad är exempelvis upptäcktsrisken, risken att bli straffad, informell social kontroll, kön, religiös övertygelse, socialgruppsstillhörighet, inställning till stadmakten, moralisk uppfostran, behov av samhörighet osv.¹⁴²

Individualprevention bygger i sin tur på tre teorier; inkapacitering, individuellavskräckning och behandling. *Inkapaciteringsteorin* är beroende av hur

¹⁴⁰ Jareborg & Zila (2014) s. 77ff.

¹⁴¹ Jareborg & Zila (2014) s. 78f.

¹⁴² Jareborg & Zila (2014) s. 77f.

sannolikt det är att gärningspersonen återfaller i brottslighet. Finns det ingen risk för återfall ska man inte heller vända sig till inkapacitering, bedömning är dock svår att göra. För att teorin ska få effekt måste betydligt fler inkapaciteras, även de utan risk för återfall, samtidigt som många som inte inkapaciteras återfaller ändå.¹⁴³ Teorin om *individuell avskräckning* saknar stöd i empirisk forskning. Istället har teorin visats ha nästan motsatta effekt, där hårdare straff riskerar att öka återfall i brott.¹⁴⁴ *Behandling* handlar om tron att återfallsrisken kan undanröjas genom vård. Dess ställning är omdiskuterad då möjligheterna att behandla eller förändra individen genom bestraffning anses vara små. Att behandlingen i huvudsak behöver genomföras genom tvång innebär enligt forskningen att någon behandling inte kommer ske. Jareborg och Zila tycker dock inte man helt bör bortse från teorin om behandling så länge den inte står i konflikt med andra grundläggande principer. De menar att det är rimligt att ha förhoppningar om att straffet ska verka individualpreventivt.¹⁴⁵

4.2.3 Symbollagstiftning

Genom att kriminalisera en gärning signalerar lagstiftaren att den är socialt förkastlig. Att straffrätten har en symbolisk funktion följer naturligt av att man ställer etiska krav på statens användning av straffhot.¹⁴⁶ Signalsändning är, och bör, enligt Lernestedt vara en viktig funktion hos straffrätten och en förytligande signalställning behöver alltså inte vara något negativt.¹⁴⁷ Symbolisk straffrätt, eller symbollagstiftning, är dock något annat och beskrivs enligt Jareborg på följande vis:

”En lagstiftning är i den åsyftade meningen ’symbolisk’, om dess funktion är en annan än den som öppet tillskrivs. Den nutida straffrätten är i många stycken symbolisk däri att den framställs

¹⁴³ Jareborg & Zila (2014) s. 85.

¹⁴⁴ Jareborg & Zila (2014) s. 84.

¹⁴⁵ Jareborg & Zila (2014) s. 89f.

¹⁴⁶ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 35f; Jareborg (2001) s. 48.

¹⁴⁷ Lernestedt (2003) s. 333.

*som nytillkommen i syfte att verka brottspreventivt, när dess verkliga syfte är att lugna en oroad allmänhet, att få folk att tro att något görs mot brottsligheten, att statsmakten är handlingskraftig, osv.*¹⁴⁸

Symbolisk straffrätt innebär enligt Jareborg inte sällan försvagning av rätts-säkerhetsgarantierna samt brister i effektivitet. Vidare menar han att symbol-funktionen inte ensamt kan motivera kriminalisering. Kriminalisering utan förväntad påverkan eller effekt på allmänhetens beteende riskerar urholka det preventiva syftet med systemet.¹⁴⁹

Elholm ser både för- och nackdelar med symbollagstiftning. Från det politiska perspektivet innebär symbollagstiftning oftare ett snabbare och mindre omfattande utredningsarbete, men det kan också visa på politikernas handlingskraftighet.¹⁵⁰ Från det större samhällsliga sammanhanget menar Elholm att symbollagstiftningens framhåver just den signal lagstiftaren vill skicka, något han menar är både nyttiga och viktiga. Den kan på så sätt förena motstående intressen och ge en moralisk sammanhållning i samhället. Kriminalisering är också ofta ett billigt sätt för lagstiftaren att agera på för att lätta trycket i situationer där allmänheten kräver handling.¹⁵¹

Elholm ser dock också flera negativa sidor av symbollagstiftningen. Även om signalvärdet i en lagstiftning är nyttigt bör den vara sekundär och fungera endast som en bonus för en välfungerande lagstiftning. En stat bör inte nedprioritera effekterna av en lag för att lägga större vikt vid dess symbolfunktion. Det är riskabelt att införa hastig lagstiftning utan närmare analys av möjliga konsekvenser.¹⁵² Elholm menar också att man inte kan vända en trend

¹⁴⁸ Citat från Jareborg 'Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik', i Victor, Dag (red.), Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten, Fritze, 1995, s. 32

¹⁴⁹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 56.

¹⁵⁰ Elholm (2011) s. 176.

¹⁵¹ Elholm (2011) s. 177.

¹⁵² Elholm (2011) s. 177.

med symbollagstiftning. När staten börjar föra en mer repressiv kriminalpolitik kan det tolkas som oansvarigt att senare vända sig till mildare åtgärder. Symbollagstiftning kan också riskera bidra till en osammanhängande straffrätt då hänsyn inte tas till hur det ser ut inom andra rättsområden. Om exempelvis straffnivåerna höjs inom ett rättsområde utan att ta hänsyn till andra lagar försvagas systemet enhetlighet. Ytterligare en nackdel är att rättskällan riskerar vinna över varje annan föreställning. Symbollagstiftning riskerar då strypa en saklig diskussion om lagstiftningens följder, både de avsedda och icke avsedda. Elholm beskriver ytterligare två nackdelar som inte direkt följer av symbollagstiftning men som ofta kopplas till fenomenet. Det första är att den riskerar att träffa endast en marginaliserad eller svag samhällsgrupp. Det andra är att symbollagstiftning riskerar att ta fokus från det reella problemet och därför ersätta mer effektiva och välanalyserade åtgärder. Det är enligt Elholm inte svårt att se hur nackdelarna överväger fördelarna, även om politiker troligen inte håller med.¹⁵³

4.3 Begränsande principer för kriminalisering

4.3.1 Intressekriteriet

Viljan från statens sida att påverka medborgarnas beteende genom straffhot bygger på att det ska finnas behov för en sådan reglering. Det måste alltså finnas ett värde eller intresse med anledning att skydda.¹⁵⁴ Dessa kan beskrivas som positivt värderade saker, företeelser, förhållanden eller liknande.¹⁵⁵ Några uppenbara sådana intressen är de som föreskrivs i 2 kap. RF som kan uppfattas som en katalog över centrala legitima värden. Några exempel är liv,

¹⁵³ Elholm (2011) s. 177f.

¹⁵⁴ Jareborg (2001) s. 51.

¹⁵⁵ Lernestedt (2003) s. 127.

hälsa, frihet och frid, egendom, handlingsfrihet och rörelsefrihet.¹⁵⁶ De värden och intressen som ska skyddas av strafflagstiftning brukar kallas *skyddsintresse*, eller *skyddsobjekt*.¹⁵⁷

Vad eller vem som exakt är eller kan vara ett skyddsintresse har i doktrin förklarats på olika sätt. Sammantaget kan man säga att de flesta beskrivningar av skyddsintresset skiljer de mer eller mindre tydliga objektet som angrips av den enskilda gärningen, från det intresse som kriminaliseringen av en viss gärning är menat att skydda.¹⁵⁸ Oavsett hur man väljer att definiera vad som kan utgöra ett skyddsintresse är ett grundläggande kriterium för att kriminalisering ska anses vara befogad att lagbestämmelsen syftar till att värna om ett *identifierat* och *konkretiserat* intresse.¹⁵⁹ Det ställs krav på att lagstiftaren ska kunna besvara vilket intresse som genom straffbudet avses skyddas samt varför det anses nödvändigt att tillta kriminalisering som åtgärd.¹⁶⁰ Det har dock framförts att behovet av en sådan motivering blir mindre ju högre upp ett skyddsintresse rankas, exempelvis kan en motivering för kriminaliseringen av mord knappast vara nödvändig.¹⁶¹

Hedersbrottet ingriper mot flera olika brottstyper och det kan därför vara svårt att identifiera ett enskilt konkretiserat skyddsintresse. Hedersbrottutredningen menar att införandet av ett hedersbrott kommer stärka skyddet för den enskilde mot våld, hot om våld och i övrigt deras fysiska integritet samt frihet och frid.¹⁶² Något mer djupgående resonemang kring skyddsintresset görs dock inte och jag återkommer till vilka problem det kan orsaka under kapitel sex där jag utvärderar förslaget om ett hedersbrott.

¹⁵⁶ Jareborg (2001) s. 51.

¹⁵⁷ Jareborg (2001) s. 51.

¹⁵⁸ Lernestedt (2003) s. 130.

¹⁵⁹ SOU 2013:38 s. 482.

¹⁶⁰ Lernestedt (2003) s. 166.

¹⁶¹ SOU 2013:38 s. 482.

¹⁶² SOU 2020:57 s. 212.

4.3.2 Skadekriteriet

Kriminalisering berättigas genom att beteendet ifråga har eller riskera att ha en negativ påverkan, s.k. skada, på det intresse kriminaliseringen avser att skydda. Principen om skada kan förklaras som en förbindelselänk mellan skyddsintresset och gärningstypen, mer specifikt gärningstypens negativa påverkan på det som önskas skyddas.¹⁶³

Att identifiera en skada kan ses som relativt enkelt när det handlar om en gärning som är riktad mot individuella offer. Det är då ofta möjligt att i efterhand fastställa ett gränsvärde för när en skada inte uppfyller kraven för berättigad kriminalisering. Ur kriminaliseringssynpunkt orsakar gärningar riktade mot fysisk person små problem och det är tveksamt om det finns icke kriminaliserade gärningstyper inom området som skulle kunna vara föremål för kriminalisering.¹⁶⁴ Principen om skada grundar sig till stor del på principen om *harm* som enligt Mills innebär ”The only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilized community, against his will, is to prevent harm to others”.¹⁶⁵ I den anglosaxiska straffrättsvetenskapen utgör skadepincipen ett centralt verktyg för kriminaliseringens begränsningar. En annan framträdande röst inom utvecklingen av principen om skada, eller *harm*, i den angloamerikanska litteraturen är Feinberg. Feinberg menar att det utöver skada går att godkänna också kriminalisering av sådana gärningar som endast innebär en kränkning av skyddsintresset.¹⁶⁶ Jareborg menar att denna utveckling accepteras också i svensk rätt och tar ofredande eller förargelseväckande beteende som exempel. Frånvaron av kriminaliseringen av beteende som medför obehag för skyddsintresset skulle kunna innebära en risk att beteendet blir vanligare. Det finns därför ett behov för lagstiftaren att ingripa även i dessa fall.¹⁶⁷

¹⁶³ Lernerstedt (2003) s. 181f.

¹⁶⁴ Lernerstedt (2003) s. 188.

¹⁶⁵ Citat av John Mill tagit från Lernerstedt (2003) s. 181.

¹⁶⁶ Feinberg (1988) s. 45.

¹⁶⁷ Jareborg (2001) s. 53f.

Vinsterna av kriminalisering måste alltid vägas mot de kostnader för kontroll och lagföring som sker av individer. Hit ska också det obehag, lidande eller skada ingripandet innebär för den dömda eller andra räknas.¹⁶⁸

4.3.3 Effektivitet

Diskussionen kring om en enskild kriminalisering är lämplig, är ofta beroende av hur man menar att systemet upprätthåller sin preventiva effekt.¹⁶⁹ Till skillnad från problemområdena *skyddsintresse* och *skada* handlar *effektivitet* inte om att lokalisera ett straffvärt beteende, istället ser man till straffbudets förmåga att fullgöra sina uppgifter. Kriminalisering utan någon effekt bör inte genomföras. Detta följer av vad som enligt Lernestedt är effektiviteten som en *negativ*, begränsande, legitimation.¹⁷⁰ I en så generell utformning vinner principen stöd i både doktrin och hos lagstiftaren då den vedertagna uppfattningen är att straffsanktioner ska innebära ett effektivt medel för att motverka oönskat beteende i samhället. Effektiviteten berörs också i en *positiv* legitimation vilken stödjer en utvidgning av det straffbara. Enligt principen är det en tillräcklig grund för kriminalisering att den skulle medföra ett mera effektivt skydd för intresset.¹⁷¹ Under förutsättningen att straffsystemets existens motiveras med hänvisning till att uppnå vissa effekter, är den bärande tanken att summan av faran, kränkningen eller skadan genom oönskade gärningar blir lägre med ett straffsystem än om ett system inte skulle funnits. De negativa värden som tillfogas gärningspersonen vägs då mot den antagna minskade brottslighet.¹⁷² Det ska inte heller gå att motverka det oönskade beteendet på ett mindre ingripande sätt.¹⁷³

Förespråkare av en begränsad kriminalisering menar att den måste motverka en skada med tillräcklig tillfredsställelse. Någon allmängiltig idé hur effektiviteten ska mätas finns dock inte. Kravet på att ett straffbud ska vara effektivt

¹⁶⁸ Jareborg (2001) s. 54.

¹⁶⁹ Lernestedt (2003) s. 118.

¹⁷⁰ Lernestedt (2003) s. 312.

¹⁷¹ Lernestedt (2003) s. 312f.

¹⁷² SOU 2020:57 s. 128.

¹⁷³ Jareborg (2001) s. 46.

tolkas *traditionellt* på två sätt; (1) den som begår den straffbara handlingen kan i viss hög grad (a) upptäckas (b) fällas, (2) straffbudet ska innebära att frekvensen av gärningstypen minskar. När kraven riktas mot nykriminalisering innebär tolkningen av effektiviteten en gemensam svårighet, den kunskap som behövs för att avgöra om kriminaliseringen kommer uppfylla sitt syfte kan hämtas först då lagstiftningen är på plats.¹⁷⁴ Om det dock kan antas redan innan straffbudet införs att gärningen är svår att upptäcka och samtidigt troligen inte kommer att minska i frekvens bör kriminalisering inte ske.¹⁷⁵

När det kommer till den negativa påverkan på beteendets frekvens kan det dock antas vara svårt att hitta underlag såväl före som efter införandet av ett straffbud. Enligt den allmänpreventiva teorin ska straffbudet verka *avskräckande* eller *moralbildande*. Beroende på vilken effekt man studerar kommer olika lång tid behöva förfara från införandet av straffbudet tills det att man kan studera fenomenet. En moralbildande effekt av straffbudet antas ske betydligt längre fram i tiden än den avskräckande som bör kunna studeras relativt snart efter införandet. Straffbudet måste ges tid att internaliseras innan man kan se effekter på moralen hos individer eller samhället i stort.¹⁷⁶ Ledordet för den begränsande synen på effektivitet kan sägas vara *respekt*. Ineffektiva straffbud kan leda till att respekten försvagas i två hänseenden: dels att fruktan för att upptäckas och straffas minskar, avskräckningsverkan avtar, dels att systemet kan uppfattas som godtyckligt, verkningslöst eller orättvist.¹⁷⁷

Effektivitet har också förts fram som ett *positivt* berättigande av förändringar inom det kriminaliserade området. Företrädare hävdar att så länge ändringar kan medföra en förbättrad effektivitet är ändringarna befogade. Detta kan enligt Lernestedt exempelvis vara att nykriminalisering eller ändra i befintlig lagstiftning i syfte att förbättra den traditionell effektiviteten eller förbättra

¹⁷⁴ Lernestedt (2003) s. 313.

¹⁷⁵ Jareborg & Zila (2014) s. 75.

¹⁷⁶ Lernestedt (2003) s. 314.

¹⁷⁷ Det finns dock de som avvisar detta som skäl för att inte kriminalisera och istället hänvisar till straffsystemets deklatoriska funktion, den åstadkoms genom straffbudet som sådant och fyller där igenom sin funktion, Lernestedt (2003) s. 121.

kvaliteten hos berättandet.¹⁷⁸ Ett tydligt och precist avståndstagande kan enligt Lernestedt vara en alternativ tolkning av effektivitet. Enligt Lernestedt finns det en vilja hos lagstiftaren att öka intresset för kontextualisering och signalsändning. Som ett exempel på detta tar han lagen om könsstympling.¹⁷⁹ Lagen infördes inte främst för att täppa till ett önskat hål i det straffbara området. Även innan bestämmelsens införande hade de flesta, om inte alla, fall av kvinnlig omskärelse kunnat straffas under redan befintliga straffbestämmelser så som misshandel eller grov misshandel. Istället ville lagstiftaren genom lagstiftningen synliggöra den speciella kontexten för just denna typ av övergrepp. Namnet ändrades senare från kvinnlig omskärelse till könsstympling för att ytterligare markera samhällets avståndstagande.¹⁸⁰

4.4 Betydelsen av rubricering

Införandet av ett särskilt hedersbrott i svensk lagstiftning innebär också införandet av en ny brottsrubricering. Chalmers och Leverick skriver i sin artikel om ”*fair labelling*”.¹⁸¹ Hur ett brott rubriceras kan i sig ha betydelse, det är därför enligt Chalmers och Leverick av intresse att se till hur ett beteende bör betecknas och klassificeras. Fair labelling är ett begrepp som inom den angloamerikanska straffrättsdebatten har använts som argument både för och emot förslag på ny- eller omkriminalisering. De flesta straffrättssystem innehåller någon form av kategorisering samt underkategorisering för att särskilja gärningar från varandra. Ett system utan någon form av kategorisering av brottstyper skulle vara svårmanövrerat både inom och utom rättsväsendet.¹⁸²

En brottsrubricering är viktig då den riktar sig till två grupper: dels allmänheten, dels de som arbetar inom det straffrättsliga systemet. Behovet av rubricering för grupperna skiljer sig åt, för den första grupper är *beskrivningen* av

¹⁷⁸ Lernestedt (2003) s. 316.

¹⁷⁹ SFS 1998:407

¹⁸⁰ Lernestedt (2003) s. 332f.

¹⁸¹ Chalmers & Leverick (2008); Nedan kommer begreppet översättas till *rättnis rubricering* och syftar till det namn lagstiftaren väljer att ge en brottstyp, som exempelvis *Hedersbrott*.

¹⁸² Chalmers & Leverick (2008) s. 218f.

gärningen viktigast medan det för den andra gruppen är möjligheten till *differentiering* som är av betydelse.¹⁸³

Brottsrubriceringens betydelse beror enligt Chalmers och Leverick bl.a. på dess symboliska funktion. För den tilltalade kan brottsrubricering ha en större betydelse än faktumet att det blir en fällande dom. De nämner hatbrott som exempel på en brottsrubricering som skickar särskilt negativa signaler till omgivningen. Rättvis rubricering i detta sammanhang innebära att det som kommuniceras genom brottsrubriceringen inte bör skapa ett falskt eller vilseledande intryck av gärningens art eller omfattning. Inte heller ska den uppmana till felaktiga slutsatser. Då allmänheten inte deltar i rättegångar utan ofta tar del av brott och domar via media är det viktigt att det som rapporteras är korrekt. För att undvika att den gärning som begåtts representeras felaktigt eller missförstås är det enligt Chalmers och Leverick önskvärt att rubriceringar är enkla och informativa termer som förmedlar naturen av brottet.¹⁸⁴

Ett argument i den tidiga forskningen är att rättvis rubricering kan inverkan på människors benägenhet att begå brottet.¹⁸⁵ Att så skulle vara fallet menar Chalmers och Leverick att det dock inte finns forskning som stödjer. Ett starkare argument för betydelsen rättvis rubricering är enligt författarna att brottsrubriceringen också är domstolens huvudsakliga verktyg för att bedöma gärningspersoners tidigare brottslighet. Argumentet är viktigt av två anledningen. För det första förtjänar den tilltalade att dennes tidigare brott rubriceras rättvist för att inte riskera att straffas orättvist i framtiden. För det andra ska allmänheten känna sig trygg med att domstolen ges möjligheten att beakta allvaret i den tidigare brottsligheten för att upptäcka bl.a. flerfaldig brottslighet eller eventuella återfall.¹⁸⁶

Det finns också en, om än delad, uppfattning att rubricering har betydelse för brottsoffren. För att rubriceringen ska vara rättvis mot offret ska den då med

¹⁸³ Chalmers & Leverick (2008) s. 238 & 246

¹⁸⁴ Chalmers & Leverick (2008) s. 225ff.

¹⁸⁵ Ashworth (2003) s. 90.

¹⁸⁶ Chalmers & Leverick (2008) s. 230f.

tillräckligt moralisk vikt återspegla den skada som uppstått. Argument har dock ifrågasatts. Enligt Chalmers och Leverick kan det antas vara av större vikt för offret huruvida gärningspersonen överhuvudtaget straffas och att straffet motsvarar den kränkning som begåtts.¹⁸⁷

En för bred rubricering innebär att varken den tilltalade, samhället eller offren ges en rättvis bild över den gärning som begåtts. En för snäv rubricering riskerar leda till onödig argumentation om lämplig anklagelse för otvivelaktigt brottsligt beteende samt riskera att nya sådana beteenden inte täcks in alls.¹⁸⁸ I både flerfaldig brottslighet och enskilda gärningar kräver principen om rättvis rubricering att lagen identifierar olika former av brott. Brott borde separeras och rubriceras för att reflektera såväl graden av svårighet som moralisk klandervärdhet. Det får dock inte glömmas bort att det i slutändan handlar om en princip och inte en absolut föreskrift.¹⁸⁹

4.5 Straffbelägga ett motiv

Hedersbrottet bygger på att gärningarna har begåtts med ett hedersmotiv. Redan i gällande rätt påverkar vad gärningspersonen hade för *avsikt* eller *motiv* straffvärdesbedömningen, vad straffvärde innebär kommer förklaras närmare i nästa kapitel. Straffvärdet påverkas också av vad den tilltalade insett eller borde ha insett om den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit.¹⁹⁰ Att bevisa att en gärning begåtts med en viss avsikt eller motiv faller på åklagaren. Det allmänna bevisskravet i brottmål är att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått en viss gärning.¹⁹¹ För att hedersbrott ska vara tillämpligt måste åklagaren inte bara visa att den aktuella gärningen har begåtts men också att den begåtts med hedersmotiv.¹⁹² Vanligtvis är utredning av motiv, oavsett vilket det är, förknippat med bevissvårigheter. Dock pekar lagstiftaren redan idag ut flera omständigheter hänförliga till motiv både som

¹⁸⁷ Chalmers & Leverick (2008) s. 235f.

¹⁸⁸ Chalmers & Leverick (2008) s. 239.

¹⁸⁹ Zawāfī (2014) s. 13.

¹⁹⁰ Se 29 kap. 1 § 2 BrB.

¹⁹¹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 269.

¹⁹² SOU 2020:57 s. 166.

straffskärpningsgrunder¹⁹³ och som egna brottsrubriceringar¹⁹⁴. Att införa ett brott där ett motiv måste styrkas är alltså inte något nytt fenomen i BrB. Det är också visat i ett flertal brottmålsprocesser att hedersmotiv har styrkts och därför är möjligt att bevisa.¹⁹⁵

Att definiera vad som utgör ett hedersmotiv innebär enligt Kaldal och Kankaanpää Thell dock inte att ramen, dvs. allt vad hedersrelaterat våld och förtryck kan bestå av, är enkel att fastställa.¹⁹⁶ Det innebär flera svårigheter att genom särkriminalisering uppmärksamma hedersnormer straffrättsligt. Dels är det problematiskt att avgöra vad som ska falla in i och definiera hederskontexten, dels vad det i förlängningen kommer leda till, exempelvis vad ska falla utanför definitionen. Gärningar som är både brottsliga och annars begränsade kan begås i miljöer där hedersnormer finns men utan att de begås med hedersmotiv. På samma sätt kan kontrollerande beteende, som vanligtvis kopplas till hedersförtryck och innebär en begräsning för brottsoffret, begås utanför en hederskontext. Det kan alltså inte vara kontexten som sådan som kvalificeras straffrättsligt.¹⁹⁷ Det åklagaren har att bevisa, för att det föreslagna hedersbrottet ska bli aktuellt, är gärningspersonens avsikt direkt kopplad till den brottsliga gärningen. Att gärningspersonens lever i en hederskontext eller efter hedersvärderingar utgör inte bevis för att den brottsliga gärningen begås med hedersmotiv. Möjligen skulle en sådan kontext eller värdering kunna betraktas som en erfarenhetssats, en livsstil som kan kopplas till ett visst beteende dit bevis kan relatera.¹⁹⁸ Erfarenhetssatser som denna måste dock betraktas som svag i förhållande till bevistemat hedersmotiv.¹⁹⁹

Problemet med att definiera och bevisa ett hedersmotiv har vid flera tillfällen getts som anledning till varför kriminalisering av hedersförtryck eller konstruktionen av ett hedersbrott innebär en stor utmaning.²⁰⁰ Att lagstifta inom

¹⁹³ Se exempelvis 29 kap. 2 § 7 avseende rasistiskt motiverad brottslighet.

¹⁹⁴ Se exempelvis terrorlagstiftningen

¹⁹⁵ SOU 2018:69 s. 90.

¹⁹⁶ Kaldal & Kankaanpää Thell del II s. 378.

¹⁹⁷ Kaldal & Kankaanpää Thell del II s. 378.

¹⁹⁸ Kaldal & Kankaanpää Thell del II s. 375.

¹⁹⁹ En svag erfarenhetssats gränsar närmast till en fördom; Lindell, (1987) s. 219ff & 229.

²⁰⁰ Se ex. SOU 2018:69 s. 95f; Kaldal och Kankaanpää Thell del II s. 378.

ett område med gränsdragningsproblematik kan innebära svårigheter i legalitetshänseende. Det finns också en risk att lagstiftning där en viss kontext sätts i fokus kan uppfattas som utpekande av vissa grupper och innebära onödig risk för stigmatisering.²⁰¹ I Hedersbrottsutredningen bemöter man den senare invändningen och menar att förbudet mot diskriminerande lagstiftning innebär att lagstiftning inte får utformas på ett sådant sätt att någon därigenom missgynnas *därför att* hen tillhör en minoritet eller *på grund* av kön. Förbudet gäller s.k. direkt diskriminering. En kriminalisering som leder till en neutralt utformad lagstiftning som i praktiken slår hårdare mot en viss grupp är enligt utredningen ofrånkomlig. Exempelvis innebär de flesta kriminaliseringar att män drabbas i större utsträckning än kvinnor då män statistiskt sett oftare begår gärningar som lagstiftaren gör till föremål för kriminalisering.²⁰² Frågan kring neutral lagstiftning, sådan som varken är stigmatiserande eller utpekade, diskuterades också vid bl.a. införandet av brottet tvångsäktenskap. Utredaren ansåg då att det vid lagstiftning som är riktad mot en grupp eller tradition bör iaktta särskild försiktighet för att inte skapa onödig konfrontation eller bidra till främlingsfientligheten. Utredaren medgav att lagstiftaren här befinner sig på ett ovanligt svårbemästrat område.²⁰³

4.6 Reflektioner

Om och hur kriminalisering bör ske är ett omfattande område. Det finns en mängd omständigheter för lagstiftaren att ta hänsyn till för att en brottsbestämmelse ska få de bästa förutsättningarna för att på ett effektivt sätt uppnå sitt syfte. Att principerna inte är absoluta krav innebär att avvägningar kommer behöva göras mellan olika principers värde för den aktuella lagstiftningen. Lagstiftaren har alltid möjligheten att argumentera för att en princip ska nedprioriteras i förhållande till ett, enligt dem, högre ställt intresse. Förhoppningen är att en sådan avvägningen resulterar i ett rättssystem som accepteras av den större allmänheten.

²⁰¹ Kaldal & Kankaanpää Thell del II s. 380.

²⁰² SOU 2020:57 s. 135f.

²⁰³ SOU 2012:35 s. 27.

För att uppfylla syftet med denna uppsats kommer hedersbrottet senare vägas mot de omständigheter som påverkar kriminalisering. Syftet med hedersbrottet är att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck samt stärka skyddet för den utsatte, detta innebär att man framförallt vill se en effekt av lagstiftningen. För att bedöma om kriterierna om identifierat skyddsintresse eller skada är uppfyllda behöver man egentligen bara se till den presenterade Hedersbrottsutredningen. Dessa kriterier kräver inte att lagstiftningen träder i kraft för att grundligt kunna analyseras. Detsamma kan inte sägas om hedersbrottets effektivitet. Vi kan i Hedersbrottsutredningen läsa om den förväntade effekten och utifrån det analysera om hedersbrottet rimligen kommer, eller i alla fall kan, uppfylla det som förväntas. Vi kommer dock inte veta den exakta effekten innan lagen trätt i kraft och först då kan vi avgöra om hedersbrottet är ett effektivt sätt att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Jag kommer i min utvärdering av hedersbrottet diskutera om jag anser hedersbrottet kommer ha den effekt Hedersbrottsutredningen förväntar sig men några absoluta slutsatser kommer inte kunna dras.

Vad som påverkar om hedersbrottet kommer ha den effekt Hedersbrottsutredningen förväntar sig anser jag är mer omfattande än det som påverkar hur man ser på skyddsintresse och skada. Inte sagt att de sistnämnda är av mindre betydelse för om bestämmelse ska införas eller inte. Jag anser dock att hedersbrottets stora problemområde ligger just i hur effektivt bestämmelsen kommer att vara. Vilka exakta områden som enligt mig skapar de största frågetecknen kring effektivitet kommer diskuteras under kapitel sex.

5 Straffrättslig reglering av hedersrelaterad brottslighet

I kapitlet ska hedersmotiv som straffskärpningsgrund presenteras. Bestämmelsen i 29 kap. 2 § 10 ger domstolen möjlighet att höja straffvärdet på gärningar begångna med hedersmotiv. Möjligheten att redan idag använda hedersmotiv för att motivera ett högre straffvärde innebär en konkurrens för hedersbrottet med syfte att göra detsamma. För att kunna bedöma bl.a. hedersbrottets förväntade effektivitet och tillämplighet, områden som påverkar om kriminalisering bör ske, måste det undersökas om det redan idag finns lagstiftning som täcker problemområdet.

5.1 Introduktion

Det första som kan konstateras är att de beteenden och gärningar som ofta kommer i fråga när man pratar om hedersrelaterat våld och förtryck redan är kriminaliserade, så som exempelvis mord, misshandel, olaga tvång, ofredande osv.²⁰⁴ Frågan angående en mer specificerad lagstiftning rörande hedersrelaterat våld och förtryck har varit uppe för diskussion vid flera tillfällen.²⁰⁵ I sitt betänkande om våld i nära relationer uttryckte den nationella samordnaren mot våld i nära relationer, en önskan om ytterligare utredning av brott begångna med hedersmotiv, då med tanken att införa hedersmotiv som straffskärpningsgrund.²⁰⁶ Utredningen menade att det trots hedernormens patriarkala särdrag är det inget som enbart går att förstå som mäns våld mot kvinnor. Dels då våldet och förtrycket även drabbar män, dels då hotbildningen ofta är bredare än den för våld i nära relationer.²⁰⁷

²⁰⁴ Lernestedt (2010) s. 239.

²⁰⁵ Se exempelvis Bet 2015/16: JuU18, Bet 2016/17: JuU16, Bet 2017/18: JuU14, Skr 2007/08:39 & Skr 2009/10:229.

²⁰⁶ SOU 2014:49 s. 234f.

²⁰⁷ SOU 2014:49 s. 213.

Mot bakgrund av önskan om en utredning gav regeringen 2017 en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det fanns behov att vidta åtgärder i syfte att stärka skyddet för tvångsaktenskap, barnäktenskap och brott med hedersmotiv.²⁰⁸ Utredningen fick namnet *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* och resulterade bl.a. i en ny straffskärpningsgrund. Hedersmotiv utgör idag en försvarande omständighet vid bedömningen av straffvärdet enligt 29 kap. 2 § 10 BrB.²⁰⁹ Bestämmelsen är idag den enda som uttryckligen vänder sig mot brott begångna med hedersmotiv.

5.2 Straffvärde och straffmätning

Straffmätning regleras i 29 kap. BrB. Huvudregeln för straffmätningen är att straff ska bestämmas med utgångspunkt i brottet eller den samlade brottslighetens *straffvärde*.²¹⁰ Bedömningen av straffvärde och bedömningen av gärningens svårhet sägs ofta gå hand i hand.²¹¹ Straffvärde utgörs av en funktion mellan gärningspersonens skuld och gärningens skadlighet.²¹² Brotts straffvärde ska senare vara utgångspunkten vid påföljdsbestämningen. De ska råda proportionalitet mellan brottet och det straffrättsliga ingripandet, med andra ord ska lika svåra brott ge lika stänga straff.²¹³ Enligt 29 kap. 1 § 2 st. BrB ska domstolen vid bedömningen av gärningens straffvärde beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde insett samt den tilltalades *avsikter* och *motiv*. Vid bedömningen av avsikter och motiv är det subjektiva omständigheter som ska tillmätas betydelse, alltså är bakgrunden till gärningspersonens handlandet av väsentlig betydelse. Det var alltså möjligt att beakta hedersmotiv vid straffvärdesbedömningen redan innan hedersmotiv som straffskärpningsgrund infördes då brottets motiv

²⁰⁸ Dir. 2017:25.

²⁰⁹ Se SOU 2018:69. Vad gäller tvångsaktenskap och barnäktenskap kommer uppsatsen inte redovisa ytterligare angående dessa bestämmelser.

²¹⁰ Se 29 kap. 1 § BrB.

²¹¹ Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 29; Jareborg & Zila menar att straffvärde inte är identiskt med brottets svårhet. Dels då begreppet används på olika sätt, dels då andra faktorer än sådana kopplade till svårhet kan påverka straffvärdet. I denna uppsats konstateras endast att straffvärde har att göra med gärningens skada på skyddsintresset samt gärningspersonens skuld, Jarborg & Zila (2014) s. 104f.

²¹² Ågren, kommentar till 29 kap. 1 § BrB.

²¹³ Borgecke & Heidenborg, (2016), s. 149.

i sig är en faktor som uttryckligen ska uppmärksammas.²¹⁴ Rättspraxis visar också att sådan hänsyn har tagits vid bedömning av brott där hedersmotiv kunnat styrkas.²¹⁵ Något vägledande avgörande från HD gällande hedersmotiv finns dock ännu inte.²¹⁶

5.3 Hedersmotiv som straffskärpningsgrund

Föreskrifterna i 29 kap. 1 § BrB om grunderna för straffvärdebedömningen kompletteras med reglerna i 2 och 3 §§ om förmildrande och försvårande omständigheter.²¹⁷ Uppräkningen i 29 kap. 2 § BrB är exemplifierande och andra omständigheter kan värderas inom ramen för bestämmelsen.²¹⁸ De försvårande omständigheterna kan beaktas dels vid bedömningen av till vilken grad av brottet som den aktuella gärningen hör, dels vid straffvärdesbedömningen i det enskilda fallet. S.k. ”dubbelräkning” ska dock inte ske. En omständighet som medför att brottet bedöms som grovt saknar i allmänhet, men inte alltid, anledning att beaktas vid straffmätningen inom straffskalan för det grova brottet.²¹⁹ När 29 kap. BrB infördes var avsikten att uppräkningsreglerna i 2 § endast skulle inrymma de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna, de flesta punkter är därför allmänt hållna. Några remissinstanser menade att införandet av hedersmotiv som straffskärpningsgrund, vilket i förhållande till de flesta andra straffskärpningsgrunderna har ett relativt snävt tillämpningsområde, skulle ha en negativ påverkan på systematiken i 29 kap. BrB.²²⁰ Lagstiftaren fann dock att behovet av ett utökat skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck vägde tyngre än invändningen.²²¹

²¹⁴ SOU 2018:69 s. 73f.

²¹⁵ SOU 2018:69 s. 86.

²¹⁶ SOU 2018:69 s. 86.

²¹⁷ De förmildrande omständigheterna i 3 § kommer inte redovisas närmare i uppsatsen.

²¹⁸ Prop. 2009/10:147 s. 42.

²¹⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 181f.

²²⁰ Prop. 2019/20:131 s. 34.

²²¹ Prop. 2019/20:131 s. 35.

Att införa hedersmotiv som en straffskärpningsgrund var enligt utredningen ett led i att stärka skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna. Försvårande omständigheter ska beaktas för varje särskild brottstyp och det finns inga begränsningar enligt bestämmelsen för vilka brott som kan begås med hedersmotiv.²²² Varje person i Sverige har lika rätt till sina grundläggande rättigheter, oavsett härkomst, religiös- eller kulturell tillhörighet. Det ska stå varje person fritt att utforma sitt liv och göra självständiga val.²²³ Införandet av hedersmotiv som straffskärpningsgrund menade utredningen ökar chansen att hedersproblematik uppmärksammas vid bedömning av straffvärdet. Det ska ur ett rättsligt perspektiv inte råda något tvivel om hedersmotivets betydelse. Införandet av hedersmotiv som straffskärpningsgrund garanterar enligt utredningen dock inte på egen hand att hedersmotiv alltid utreds, beaktas eller åberopas i den utsträckning som anses tillräcklig.²²⁴ Utredningen fann ingen anledning att framföra någon allvarigare kritik mot Åklagarmyndighetens och Polismyndighetens handläggning av hedersrelaterade brottslighet. Regeringen pekar dock på att det förekommer hedersrelaterad brottslighet som inte upptäcks eller uppmärksammas alls, eller i alla fall inte i tillräcklig utsträckning, under förundersökningarna. Detta riskerar innebära att bevisning kring ett eventuellt hedersmotiv inte säkras. Det är enligt regeringen därför angeläget att heder inte beaktas endast inom ramen för straffvärdesbedömningen, för att ha betydelse vid lagföring måste hedersmotiv uppmärksammas redan under utredningen. Införandet av en särskild straffskärpningsgrund skulle enligt regeringen bidra till att hedersmotiv uppmärksammas i större utsträckning av hela rättsväsendet, och inte bara i domstol.²²⁵

5.4 Definition och tillämplighet

I propositionen till hedersmotiv som straffskärpningsgrund presenteras att majoriteten av remissinstanserna tillstyrkte eller inte lämnade några invänd-

²²² SOU 2018:69 s. 75.

²²³ SOU 2018:69 s. 85.

²²⁴ SOU 2018:69 s. 86ff.

²²⁵ Prop 2019/20:131 s. 33f.

ningar mot förslaget. Många höll med utredningen i deras bedömning att hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt och konkret problem som drabbar många. Ett problem som genom en straffskärpningsgrund där heder särskilt utpekats kan angripas och förhoppningsvis stävjas.²²⁶

En kritik som lyfts mot införandet av en bestämmelse i BrB med fokus på hedersmotiv är problematiken med att definiera begreppet heder. Några remissinstanser ifrågasatte behovet av förslaget då heder redan kunde beaktas vid bedömningen av straffvärdet men också om bestämmelsen om hedersmotiv som straffskärpningsgrund hade den precision som krävs av en straffrättslig bestämmelse. De ställde sig också frågande till om definitionen av heder, som främst tar sikte på hur kvinnorna i familjen agerar i förhållande till kyskhet- och oskuldsidealet, är så självklart som utredningen beskriver.²²⁷ Regeringen invände dock att legalitetsprincipen, och därmed kravet på tydlighet och precisering, inte gör sig lika starkt gällande i en straffskärpningsgrund som i en egen brottsrubricering. En straffskärpningsgrund är, till skillnad från en straffbestämmelse, endast exemplifierande. Förtydligandet i utredningen av en straffskärpningsgrund angående vad ett hedersmotiv innebär ska enligt regeringen framförallt beaktas som ett klagörande av rättsläget, under förutsättning att det tillräckligt framgår vilket fall som omfattas av straffskärpningsgrunden. Det var därför enligt regeringen inte nödvändigt att uttryckligen definiera begreppet heder. Regeringen sluter upp bakom utredningen och menar att begreppen heder och hedersrelaterad brottslighet får anses vara etablerad i en sådan utsträckning att det för rättstillämpningen står tillräckligt klart vilka fall som kommer omfattas av straffskärpningsgrunden.²²⁸

Lagrådet å sin sida anförde att utformningen av bestämmelsen kunde ge upphov till tillämpningsproblem då hedersbegreppet inte kan sägas ha en tillräckligt entydig innebörd. Lagrådet hade samtidigt förståelse för svårigheten med att ge en mer precis definition. Det menade att man måste beakta att det som

²²⁶ Prop. 2019/20:131 s. 30.

²²⁷ Prop. 2019/20:131 s. 31.

²²⁸ Prop. 2019/20:131 s. 37f.

bestämmelsen avser träffa redan kunde beaktas med stöd av tidigare lagstiftning, där hedersmotiv verkar straffvärdeshöjande, samt att författningskommentaren till den föreslagna straffskärpningsgrunden anger de situationer som åsyftas. Det fanns enligt Lagrådet alltså anledning att acceptera utformningen av straffskärpningsgrunden trots att det finnas oklarheter i definitionen av begreppet heder.²²⁹

Av intresse att lyfta vid framställningen av hedersmotiv som straffskärpningsgrund är utredningens val att även kommentera huruvida en särreglering av hedersrelaterad brottslighet hade fungerat som ett alternativ till utredningens förslag. Utredningen valde, även om utformningen av ett särskilt hedersbrott låg utanför ramen för deras uppdrag, att kommentera en eventuell brottsrubricering enligt följande:

”Vi har [...] funnit att det finns beaktansvärda invändningar mot införandet av en sådan straffbestämmelse, för att omfatta hela vidden av det våld och förtryck som utövas i hederns namn skulle straffbestämmelsen till att börja med behöva konstrueras så pass brett att det kan ifrågasättas om en särskild brottsrubricering är den lämpligaste lösningen. Vidare kan avgränsnings- och konkurrensproblem uppstå eftersom ett sådant straffbud skulle riskera att överlappa de grova fridskränkningssbrotten.”²³⁰

Utredningen menade att det finns betydande problem gällande utformningen av brottsrubriceringen för att inte riskera att områden av den hedersrelaterade brottsligheten faller utanför tillämpningsområdet.²³¹ En sådan brottsrubricering måste omfatta hela vidden av det förtryck och våld som utövas i hederns namn vilket innebär en lång rad brottsliga gärningar som kan begås av en vidsträckt krets av gärningspersoner. Behovet av en så bred konstruktion av

²²⁹ Prop. 2019/20:131 s. 38.

²³⁰ SOU 2018:69 s. 17.

²³¹ SOU 2018:69 s. 96.

straffbestämmelsen innebar enligt utredningen att det fanns anledning att ifrågasätta dess lämplighet. Vidare pekade utredningen på att det finns risker för avgränsnings- och konkurrensproblem då överlappningen med fridskränkingsbrotten skulle vara betydande. Utredningen pekar också på legalitetsprincipens krav på en tydligt avgränsad definition av hedersbegreppet direkt i brottsbestämmelsen, detta innebär troligen stora bevissvårigheter samt flera tillämpningsproblem.²³² Att heder har använts i en straffskärpningsgrund innebär som nämnt ovan inte att någon absolut definition har getts, och kraven för de två olika bestämmelserna kan inte sägas vara detsamma vad gäller tydlighet och precision.²³³

5.5 Reflektioner

I kapitlet har hedersmotiv som straffskärpningsgrund presenterats. Införandet av bestämmelsen innebar att hedersmotiv för första gången uttryckligen framfördes i lagtext. Bestämmelsen tar sikte på enstaka eller flerfaldiga brott begångna med hedersmotiv då utredningen ansåg att straffvärdet borde vara högre än för motsvarande gärningar där hedersmotiv inte finns. Bestämmelsen innebar dock ingen direkt förändring av rättsläget då hedersmotiv kunde beaktas även innan bestämmelsen trädde ikraft genom formuleringen i 29 kap. 1 § BrB. Istället syftar bestämmelsen på ett förtydligande av samhällets ställningstagande mot hedersrelaterat våld och förtryck. Precis som hedersbrottet lägger straffskärpningsgrunden stor vikt vid att bestämmelsen skickar signaler om hur oönskad hedersrelaterad brottslighet är. Det får dock inte glömmas bort att kraven för en straffskärpningsgrund inte ställs lika höga som kraven för en brottsbestämmelse. Att man såg hedersbegreppet som lämpligt för straffskärpningsgrunden innebär enligt mig inte att man kan dra samma slutsats vid införandet av ett särskilt hedersbrott.

Att införa hedersmotiv som en straffskärpningsgrund tror jag innebär att heder oftare kommer tillmätas betydelse men också att det i högre grad kommer

²³² SOU 2018:69 s. 96.

²³³ Prop. 2019/20:131 s. 37f.

uppmärksammas av rättsväsendets alla aktörer, redan under förundersökningsstadiet. Det finns alltså idag redan ett sätt för domstolen att höja straffvärdet för gärningar begångna med hedersmotiv, men jag tror inte det gått tillräckligt lång tid sedan bestämmelsen trädde i kraft för att kunna avgöra om skyddet är tillräckligt. Hedersbrottet är visserligen menat att ge möjlighet att se till mönstret av gärningar och inte endast varje gärning var för sig. Jag håller därför med Hedersbrottsutredningen i att det kan finnas behov av ytterligare straffrättsliga regleringar för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck, men det krävs en utvärdering av straffskärpningsgrunden innan det kan tas beslut kring hur ett sådant skydd bör konstrueras. Det är först när en sådan utvärdering gjorts som det är möjligt att se vilka eventuella straffrättsliga brister det finns och därifrån bedöma hur ett starkare skydd bör formuleras.

6 Utvärdering av förslaget

I detta kapitel kommer förslaget om ett särskilt hedersbrott diskuteras och utvärderas. I uppsatsen har flera straffrättsliga aspekter och principer för kriminalisering lyfts. Det är mot dessa som förslaget om ett särskilt hedersbrott nu ska problematiseras för att kunna bedöma hur förslaget står sig mot de kriterier som ställts upp. Fokus för uppsatsen har inte varit att utvärdera om det straffrättsliga skyddet för de som utsätts för hedersrelaterad brottslighet behöver förändras eller hur stark det anses vara idag. Avsikten är istället att resonera kring om förslaget av ett särskilt hedersbrott uppfyller principerna om skyddsintresse, skada och effektivitet som ställs för kriminalisering.

Hedersbrottet innebär kriminalisering av ett motiv till gärningar som redan idag är försedda med straffhot. Hedersbrottet ska ge domstolen en ökad möjlighet att se till för den utsattes hela situationen genom att kunna bedöma flera lindrigare gärningar som ett brott. På så sätt kan ett högre straffvärde bedömas vilket i sin tur förväntas signalera att hedersrelaterat våld och förtryck är särskilt oönskat. Att särskilt peka ut oönskat beteende i lagtext kan verka positivt, det uppmärksammar ett problemområde för att öka medborgarnas medvetenhet. När uppmärksamhet ges till beteendet, i detta fall hedersrelaterad brottslighet, förväntas också alla delar av rättsväsendet kunna använda lagstiftningen för att öka skyddet för den utsatte. Hedersbrottets vilja att se till systematiken och inte varje enskild gärning är enligt mig en bra grundtanke för ett hedersbrott. Det går att argumentera för att man borde kriminalisera fler gärningar för att nå det mer kontrollerande beteendet, som idag inte nås av straffrätten, som ofta förknippas med hedersrelaterat våld och förtryck. Jag anser dock att det är en minst lika viktig aspekt att göra det möjligt för domstolen att se till hela, eller i alla fall en större del av, situationen som den utsatta lever i. Det handlar ofta inte om enstaka gärningar utan en hel livssituation där den utsatta lever under ett ständigt förtryck och rädsla för att bryta mot de uppsatta hedersnormerna.

6.1 Intresse och skada

I en särreglering av hedersrelaterad brottslighet anser jag det inte svårt att finna ett identifierat skyddsintresse. Intresset att skydda den som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck innebär enligt hedersbrottet ett skydd mot angrepp mot dennes frihet och frid, men också mot sådan fysisk och psykisk skada på den utsattes hälsa och integritet som denne genom våld eller hot om våld utsätts för. Dessa intressen tillhör kärnstraffrätten och bestämmelser med syfte att skydda dem innebär ofta inga problem för kriminalisering. Det krävs enligt mig således ingen ytterligare motivering för att förstå vilket identifierat skyddsintresse hedersbrottet avser skydda.

Att möta kravet på ett konkretiserat skyddsintresse kan vara svårare. Hedersbrottsutredningen adresseras inte faktumet att bestämmelsen uppbyggnad kring flera straffbara gärningar innebär att ett konkretiserat intresse är svårt att formulera. Hedersbrottet omfattar flera gärningar men gör inte någon egentlig avgränsning mer än att exkludera de grövsta brotten. Gärningarna som omfattas har alltså olika skyddsintressen och utredningen borde, för att säkerställa att bestämmelsen blir förutsebar och tydlig, konkretisera vilket av dem som är bärande för kriminaliseringen. Jag anser dock inte att denna brist i konkretisering innebär att principen om skyddsintresse inte kan anses uppfylla sitt syfte i denna kriminalisering. Mot bakgrund av hedersbrottets vilja att stärka skyddet för de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck vore det enligt mig inte rätt att hävda att bristen i en konkretiserat skyddsintresse ska innebära att hedersbrottet inte bör införas. Trots bristen i konkretisering av vilket intresse som är hedersbrottets huvudsakliga menar jag att intresset att skydda de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck genom kränkningar av deras frihet, frid och integritet är tillräckligt tydligt för att ligga till grund för kriminalisering.

Vad gäller skadekriterier finns det enligt mig mindre att diskutera då gärningarna som begås är sådana som är riktade mot ett individuellt offer. Hedersbrottet presenterar en brottskatalog med gärningar som, oavsett motiv, enligt

nuvarande lagstiftning har ansetts innebära en sådan skada eller kränkning att kriminalisering varit befogad. Gärningar som ska omfattas av hedersbrottet är visserligen av mildare allvarlighetsgrad men jag ifrågasätter inte att brotten innebär lidande för den utsatte. Att gärningarna dessutom begås med hedersmotiv, och ofta av en närstående, är ytterligare omständigheter som talar för att den skada eller kränkning den orsakar är sådan uppfyller principen för kriminalisering.

6.2 Effektivitet

Införandet av ett hedersbrott kan se som ett *ställningstagande* mot hedersrelaterad brottslighet. Frågan jag ställer mig är dock om bestämmelsens utformning ger möjligheten att på ett *effektivt* sätt nå det resultat Hedersbrottsutredningen förväntar sig. Utöver att hedersbrottets ska förmedla att hedersrelaterad brottslighet är oönskat i samhället förväntas bestämmelsen också ha en normbildande effekt på så sätt att folk aktivt väljer att avstå från sådant beteende. Hedersbrott förväntas alltså bidra till att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Att inför straffbestämmelser för gärningar som exempelvis ingen upptäcks för, ingen fälls för eller där frekvensen av gärningstypen trots straffhotet inte går ner är onödiga.²³⁴ Risken att införa lagstiftning som inte har någon effekt, eller som inte är tillräckligt effektiv, är att allmänheten kan tappa förtroendet för lagstiftarens handlingsförmåga.

6.2.1 Tillämplighet

Den första frågan jag behandlar vid bedömningen av hedersbrottets effektivitet är möjlighet att uppfylla de rekvisit bestämmelsen ställer upp. Hedersbrottet ställer bl.a. krav på att gärningarna ska innebära *allvarlig skada på personens självkänsla*. Hedersbrottsutredningen menar dock att hedersbrottet är ämnat att nå endast sådana gärningar som, då de begås enskilt, är mindre allvarliga. Sådana gärningar uppfyller ofta inte ensamt kravet på att vara en allvarlig kränkning. Hedersbrottsutredningen menar därför att domstolen istället ska se till skadan som sker då gärningarna ingår i ett mönster och att

²³⁴ Se kapitel 4.3.3.

de sammantaget innebär en allvarlig skada.²³⁵ Hedersbrottsutredningen hänvisar inte till hur många upprepade mindre allvarligt gärningar som ska begåtts för att de tillsammans ska utgöra en allvarlig skada. Det kommer därför bli en fråga för domstol att avgöra, utan någon direkt vägledning från utredningen.

Hedersbrottsutredningen säger själva att de högt ställda beviskravet innebär att mindre allvarliga gärningarna p.g.a. svårigheten att bevisa gärningspersonens agerande är svårfångade.²³⁶ Att bevisa att *upprepade* sådana gärningar har begåtts, samt att varje enskild gärning haft ett hedersmotiv kommer enligt mig vara betydligt svårare. Risken finns att åklagaren istället väljer att åtala gärningarna var för sig, och använder hedersmotivet som straffskärpningsgrund, för att öka möjligheterna för en fällande dom. Brå uppmärksammar just svårigheten att bevisa rekvisitet upprepade gärningar vid tillämpningen av fridskränkingsbrottets vilket stärker mina misstankar att detsamma kommer gälla för hedersbrottet. Då Hedersbrottsutredningen inte utvecklar hur man ska bedöma upprepade kränkningar eller vad som ska räknas som en allvarlig kränkning riskerar man återigen att inte kunna rama in de mindre allvarliga brott som hedersbrottet vill fånga upp. Det finns enligt mig alltså uppenbara problem med tillämpningen av hedersbrottet, sett till sitt syfte att fånga upp lindrigare gärningar. Att gärningar är svåra att bevisa motiverar dock inte ensamt att gärningar inte bör straffbeläggas, det kan sägas att de flesta brott är svåra att bevisa. Då hedersbrottet består av gärningar som redan täcks av egna straffbestämmelser riskerar dock svårigheter att bevisa gärningen att åklagare eller domstol väljer att se till de bestämmelserna till fördel framför tillämpningen av hedersbrottet.

En annan svårighet vad gäller hedersbrott är att styrka hedersmotivet.²³⁷ Åklagaren måste bevisa, utom rimligt tvivel, att gärningen begicks med avsiktuppsåt där heder varit i alla fall ett av motiven. Det går ofta att dra några

²³⁵ Se kapitel 3.4.

²³⁶ Se kapitel 3.2.

²³⁷ Se kapitel 4.5.

grundläggande slutsatser kring en persons avsikt, när en person slår en annan har hen typiskt sett avsikten att skada offret. Varför personen slår, vilket motiv eller drivkraft som ligger bakom gärningen, är betydligt svårare att bedöma och normalt är det något personen endast själv vet. Här finns också en utmaning att förhålla sig till gärningar som begås i en hederskontext men utan hedersmotiv. Det räcker inte att bevisa att personen är av en viss uppfattning om heder, bevis måste finnas för att varje gärning som räknas till den upprepade kränkningen haft ett hedersmotiv.²³⁸ Bevisvärigheterna vad gäller motiv riskerar medföra att hederskriterier sällan eller aldrig anses uppfyllt. Om hederskriteriet inte kan bevisas kan bestämmelsen inte tillämpas och dess syfte av stärka skyddet mot hedersrelaterad brottslighet blir svår uppfyllt. Detta skulle innebära en grundläggande brister i effektivitet.

Det ska också diskuteras om det finns en reell risk att upptäckas för hedersbrottet. Hedersnormen styr ofta hela den utsattes liv och alla de val hen tar. Den utsatte inrättar sig ofta enligt hedersnormerna antingen pga. normaliseringen av kontroll eller av rädsla. Normer kan både ha uttalade och outtalade hot om sanktioner. Sådana tysta hot, inte sällan självreglerande, som påverkar den utsattes liv men som varken hörs eller syns är svåra att upptäcka och kommer pga. den rådande tystnadskulturen troligen inte nås av hedersbrottet. Förväntningen att genom hedersbrottet bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck förutsätter att gärningarna kommer till rättsväsendet kännedom. Att ett område är svårt för rättsväsendet att nå kommer påverka hur stor upptäcktsrisken anses vara. En låg upptäckningsrisk påverkar straffbestämmelsens effektivitet negativt, gärningen riskerar fortsätta begås då gärningspersonerna troligen inte ser någon egentligen anledning att avstå.

6.2.2 Den kollektiv prägel

En viktig aspekt av gärningar begångna i en hederskontext är att de ofta begås av flera personer och inte sällan kopplas de till kollektivet. I Hedersbrottsutredningen diskuteras hur medverkan till hedersbrott ska hanteras baserat på

²³⁸ Se kapitel 4.5.

hur medverkan hanteras vid fridskränkningens brotten. Konstruktionen av hedersbrottet må nästan vara nästan identisk med fridskränkningens brotten, i grunden är det dock två väldigt olika brott. Hedersrelaterat våld och förtryck begås eller sanktioneras ofta av flera individer i en grupp eller familj.²³⁹ Det kan innebära att flera personer, vid samma eller olika tillfällen, begår straffbara gärningar mot den utsatte, gärningar som kollektivet uppmuntrar till eller i alla fall inte hindrar att de begås. Gärningar, oavsett vem de utförs av, kan från den utsattes perspektiv vara ett led i en ständigt pågående kränkning. Detta innebär dock inte att hedersbrottet kan tillämpas, utgångspunkten för bestämmelsen är att alla gärningar i den upprepade kränkningen begås av samma gärningsperson. Flera personers gärningar kan inte utan svårighet läggas ihop till ett brott. Hedersbrottsutredningen pekar själv på detta när de konstaterar att det inte är möjligt att döma flera personer för ett brott endast då deras uppsåt täcker varandras gärningar. Hedersbrottsutredningen hänvisar istället till konstruktionen av fridskränkningens brott och menar att varje ”komponent” av brottet i sig måste utgöra ett självständigt brott.²⁴⁰ Hedersbrottsutredningen adresserar dock inte den grundläggande skillnaden att fridskränkningens brotten är konstruerade runt en ensam förövare och inte kring ett kollektiv eller flera individer.

Att bygga hedersbrottet på konstruktionen av fridskränkningens brott innebära enligt mig att man missar den kollektiva aspekten. Istället hanterar hedersbrottet nu endast de situationer där de upprepade kränkningarna begåtts av samma gärningsperson eller där det står klart att samtliga gärningar begåtts tillsammans och i samförstånd. Kränkningar som begåtts av olika gärningspersoner mot samma brottsoffer och som understöds av hela gruppen kommer, om man tolkar Hedersbrottsutredningen, inte falla inom tillämpningsområdet om gärningspersonerna enskilt inte uppfyller rekvisitet *upprepade kränkningar*. Då Hedersbrottsutredningen själva vid flera tillfällen tar upp hederskulturens kollektiva uppbyggnad finner jag det besvärande att detta inte återspeglas i konstruktionen av hedersbrottet.

²³⁹ Se kapitel 2.2.1.

²⁴⁰ Se kapitel 3.5.

Jag ifrågasätter alltså Hedersbrottsutredningens val att presentera en bestämmelse nästan identisk till fridskränkningssbrotten utan att överväga alternativ mer anpassade till den kollektiva aspekten i hedersbrottet. För att på ett effektivt sätt kunna bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck borde hedersbrottet konstrueras med fokus på att flera gärningspersoner kan ligga bakom den upprepade kränkningen. Jag menar inte att detta är ett enkelt område att nå, eller att det ens är möjligt, men Hedersbrottsutredningen gör enligt mig inte någon antydning på att ens försöka. Då den kollektiva aspekten inte framträder med tillräcklig tydlighet i hedersbrottet ifrågasätter jag om hedersbrottet verkligen kommer vara en effektiv lagstiftning för att bekämpa hedersrelaterad brottslighet.

6.2.3 Hedersbrottet lex specialis

Det kan sägas att det redan finns effektiva verktyg för att markera allvaret i hedersrelaterat våld och förtryck. Genom en kombination av fridskränkningssbrottet och hedersmotiv som straffskärpningsgrund kan man i mångt och mycket skapa en motsvarighet till det Hedersbrottsutredningen föreslår. Domstolen kan redan bedöma ett mönster av upprepade gärningar samt använda hedersmotivet för att höja straffvärdet. Hedersbrottsutredningen lägger dock stor vikt vid att hedersbrottet, till skillnad från fridskränkningssbrotten, inte ställer krav på att gärningsperson och brottsoffer ska vara närstående. Detta ska enligt Hedersbrottsutredningen ge större möjlighet för tillämpning vid hedersrelaterad brottslighet då gärningarna inte alltid begås av en närstående. Att inte ställa krav på närstående innebär att hedersbrottet når en bredare krets än vad som är möjligt med fridskränkningssbrotten, även om hedersmotiv används som straffskärpningsgrund. I detta hänseende anser jag att hedersbrottet har möjlighet att stärka skyddet för de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Hedersbrottutredningen skriver att hedersbrottet ska vara *lex specialis* i förhållande till fridskränkingsbrotten.²⁴¹ Hedersbrottets position kan dock ifrågasättas. Om såväl hedersrekvisitet som närståenderekvisitet är uppfyllt finns det inget i de allmänna principerna om brottskonkurrens som säger att det ena skulle vara mer specialiserat än det andra. Detta riskera leda till omfattande tillämpningsproblem då Hederbrottsutredningen anger att merparten av hedersbrott begås av en närstående till brottsoffret och därför uppfyller båda kriterierna. Det kan också argumenteras för att hedersbrottets placering mot fridskränkingsbrotten talar för en motsatt effekt, att fridskränkingsbrottet tillsammans med hedersmotiv som straffskärpning kan leda till ett högre straffvärde än om gärningarna rubriceras som hedersbrott. Att införa hedersbrottet med förutsättningen att det ska tillämpas framför fridskränkingsbrottet riskerar alltså innebära att gärningen tilldöms ett lägre straffvärde än vad som är möjligt vid tillämpningen av gällande rätt. Detta kan inte anses vara den avsedda effekten och riskerar innebära att allmänheten förlorar förtroendet för lagstiftarens förmåga att införa effektiva åtgärder mot hedersrelaterad brottslighet.

Att bredda kretsen av potentiella gärningspersoner ger som jag nämnt ovan visserligen större möjligheter att tillämpa hedersbrottet än vad som är möjligt med fridskränkingsbrotten, men jag ifrågasätter om det tillkommer tillräckligt många nya fall att det befogar en ny brottsbestämmelse. Möjligheterna att nå majoriteten av den hedersrelaterade brottsligheten med befintlig lagstiftning finns redan och mycket talar för att straffvärdet riskerar bli lägre vid tillämpningen av hedersbrottet.

6.2.4 Krav på hedersbegreppet

Att det riskerar uppstå problem vid införandet av begreppet heder i straffrätten har varit återkommande i diskussionen kring införandet av ett hedersbrott. Det har ansetts att hedersbegreppet inte är lämpligt i en bestämmelse som

²⁴¹ Se kapitel 3.1.

innebär straffansvar.²⁴² En straffbestämmelse måste uppfylla kraven legalitetsprincipen ställer på precision, tydlighet och förutsebarhet, det s.k. obestämdhetsförbudet. Detta innebär att hedersbegreppet måste ges en avgränsad definition direkt i straffbestämmelsen.²⁴³ Att definiera heder på ett kortfattat och absolut sätt är dock inte möjligt.²⁴⁴

Hedersbrottsutredningen förklarar begreppet och dess olika innebörd för att sedan lämna diskussionen med att hänvisa till bl.a. regeringens val att ansluta sig till den definition som ges i utredningen om hedersmotiv som straffskärpningsgrund. Någon egen definition ger Hederbrottsutredningen dock aldrig. Som utredningen till hedersmotiv som straffskärpningsgrund skriver är kravet på precision och tydlighet inte är lika högt ställt för en straffskärpningsgrund som för en egen brottsbestämmelse. Legalitetsprincipen ställer krav på att det inte får finnas oklarheter kring vilka handlingar som kan leda till straffansvar. Det är därför viktigare att ge en uttrycklig och tydlig definition av hedersbegreppet i hedersbrottet än det var i straffskärpningsgrunden. Att hedersmotivet redan finns som ett rekvisit i en straffskärpningsgrund innebär alltså inte att kraven är desamma då det placeras i hedersbrottet.

Då heder inte har definierats och då den kan ta sig till uttryck i många olika former riskerar domstolen att inte på ett systematiskt och förutsebart sätt kunna avgöra när ett brott begåtts med hedersmotiv. Delar av den hedersrelaterade brottsligheten riskerar då falla utanför hedersbrottets tillämpningsområde. Hedersbrottsutredningen framhåller dock att trots brister på en allmängiltig definition har hedersbegreppet ett innehåll som ofta beskrivs på ungefär samma sätt och att det därför är etablerat. Att gemensamma aspekter skulle uppfylla kravet som obestämdhetsförbudet ställer på språket i en brottsbestämmelse är enligt mig inte så självklart som Hedersbrottsutredningen får det att låta. Kravet måste enligt mig ställas högre än att det ska finnas likheter i hur man ser på begreppet. Avgränsningen som görs i hedersbrottet är den

²⁴² Se kapitel 5.4.

²⁴³ Se kapitel 4.2.

²⁴⁴ Se kapitel 2.1.

vid valet av brottskatalog men det finns fortfarande ingen tydlig gräns för när eller hur gärningarna ska klassas som hedersrelaterade. Ur legalitetssynpunkt anser jag att kravet måste ställas högre för att det ska vara tydligt för domstolen vilket beteende som är kriminaliserat.

Ett oklart straffrekvisit riskerar minskad förutsebarheten då det inte går att utläsa vilket beteende som strider mot bestämmelsen. Genom införandet av heder i en straffbestämmelse tydliggörs det att hedersrelaterad brottslighet är särskilt allvarligt vilket från den utsattes perspektiv är något positivt. Detta gäller oavsett om det råder förutsebarhet eller inte. Bristande förutsebarhet bidrar dock till rättsosäkerhet vilket jag anser väga tyngre än viljan att skydda den utsatte. Otydlig lagstiftning strider mot principerna för kriminalisering och bör inte införas.

6.2.5 Hedersbrottets signalverkan

Införandet av ett hedersbrott förväntas enligt Hedersbrottsutredningen ha en stark signalverkan. Vid diskussionen av bestämmelsens signalverkan vill jag börja med att utvärdera valet av brottsrubricering. Valet av rubriceringen hedersbrott tycker jag på ett bra sätt förmedla vilket beteende som lagstiftaren vill beivra. Det kan dock diskuteras om rubriceringen hedersbrott ger en rättvis bild över vilken sorts, samt vilken grad av, gärningar som begåtts. Diskussionen kring hedersrelaterad brottslighet kretsar ofta kring grövre sådan.²⁴⁵ Hedersbrottets rubricering riskera därför att leda allmänheten till att tro att ett grövre brott, än vad som faktiskt är aktuellt, har begåtts. Om exempelvis en grovmisshandel har begåtts med hedersmotiv och straffskärpningsgrunden tillämpats påverkas inte brottets rubricering. Hedersbrottet ger redan i sin rubricering uttryck för att brottet begåtts med hedersmotiv, vilka enskilda gärningar som begåtts framgår inte. Jag anser dock att rubriceringen hedersbrott är lämpligt för att förmedlar allvaret av vad systematiken av hedersrelaterad brottslighet innebär för den utsatta. Trots att de enskilda gärningarna är av mindre allvarlig grad är hedersbrottets huvudfokus inte gärningarna i sig

²⁴⁵ Se kapitel 1.5.

utan att uppmärksamma den utsattes hela situation. När hedersmotiv används som straffskärpningsgrund är det är svårare för informationen kring hedern att nå allmänheten. Det är därför svårare att genom straffskärpningsgrunden skicka signaler om gärningens allvar. Om man endast ser till rubriceringen har hedersbrottet alltså större möjligheter att skicka en sådan signal. Det finns ingen undersökning presenterad där allmänheten tolkar termen hedersbrott och någon absolut slutsats angående dess effekt kan därför inte ges.

Att motivera en straffbestämmelse endast med att den ska ha en symbolisk funktion eller skicka ett politiskt budskap står i strid med principerna för kriminalisering. Bestämmelsen måste förväntas ha en viss effekt på allmänhetens beteende för att vara befogad. En straffbestämmelses eventuella symboliska funktion bör vara sekundärt och fungera som en bonus för en redan välfungerande lagstiftning. Att använda straffrätten endast för att lugna allmänheten har ansetts kunna innebära en försvagning av rättssäkerheten samt brister i effektivitet.²⁴⁶

Jag håller med Hedersbrottutredningen i att hedersbrottet kan öka möjligheten att uppmärksamma och bekämpa hedersrelaterad brottslighet, vilket i sig är viktigt, men jag tror hedersbrottet så som det presenterats nu riskerar få endast en symbolisk effekt. Min uppfattning grundar sig i att det inte sker någon förändring i straffbara gärningar, bestämmelsen kommer endast täcka gärningar som redan idag är belagda med straffhot. Jag har också på flera punkter ifrågasatt hedersbrottets tillämplighet både vad gäller uppbyggnaden av rekvisiten samt bevissvårigheter. För att hedersbrottet ska uppfylla sitt syfte måste det vara möjligt att lagföra personer som begått brottet, annars riskerar bestämmelsen förlora sin legitimitet och trovärdighet.

Ytterligare en omständighet som påverkar mitt ställningstagande är att möjligheten för laglydnad genom normbildning förutsätter att beteendet lagstiftaren vill förhindra inte strider mot befolkningens grundläggande värderingar.

²⁴⁶ Se kapitel 4.2.3.

Hedersnormen står enligt mig uppenbart i strid med de grundläggande värderingar om individuella rättigheter och jämställdhet som det svenska majoritetssamhället värnar om. Användningen av våld och förtryck kan inte rättfärdigas med att den utsatta agerat mot de uppsatta hedersnormerna. Samma syn kan dock inte sägas finnas i den hederskontext där hedersrelaterat våld och förtryck förkommer och där det används för att upprätthålla och återskapa rättvisa. I hederskontexten är våldet och förtrycket ett legitimt sätt att straffa den som har dragit skam över familjen, oavsett vem som drabbas eller vad det innebär för den som tvingas utföra handlingen. I grupper där hederkontexten finns men inte alltid syns och där det svenska rättsväsendet ofta ses som sekundärt är jag tveksam till om hedersbrottet verkligen kommer ha den normbildande effekt som Hedersbrottsutredningen förväntar sig.²⁴⁷ Jag ställer mig också frågande till om hedersbrottet kommer ha någon avskräckande effekt. Att genom våld och förtryck straffa den som agerar i strid mot hedersnormen är ofta det enda sättet att återföra hedern till familjen och uppdraget, som är ett krav snarare än ett val, faller ofta på den eller de män som står den utsatta närmast. Bestrafningen understöds ofta av hela släkten och att inte följa kollektivets vilja innebär sannolikt att man själv utesluts eller bestraffas av gruppen. Jag ställer mig frågande hur risken att straffas av staten står sig mot rädslan att gå emot familjens vilja och istället riskera straffas av de i den närmaste kretsen.

6.3 Stigmatiserande lagstiftning

Vid kriminalisering måste bestämmelsens fördelar ställas mot dess nackdelar och risker. Det är inte alltid en lagstiftning uppnår sin åsyftade verkan, istället riskerar den bidra till en icke önskvärd stigmatisering eller marginalisering av vissa samhällsgrupper. Mot bakgrund av de problemområden som jag diskuterat ovan bör det framgå att jag på flera plan ifrågasätter hedersbrottets möjlighet att uppnå sitt syfte. Hedersbrottsutredningen menar att hedersbrottet till sin utformning är neutralt och inte riktas mot en särskild grupp i samhället. Tolkar man Hedersbrottsutredningens förslag anser jag det dock som nästan

²⁴⁷ Se kapitel 3.1.

omöjligt att döma någon med en etniskt svensk bakgrund till hedersbrott. Hederskulturen förklaras som främmande för vårt samhälle och kommer troligen aldrig ens komma på tal då brott begås av någon tillhörande svenska majoritetssamhället. Att bestämmelsen slår hårdare mot en viss grupp är enligt Hedersbrottsutredningen oundvikligt. Området är dock svårbemästrat och linjen mellan lämplig lagstiftning och lagstiftning som skapar onödig konfrontation och främlingsfientlighet är hårfin. Att argumentera endast för att hedersbrottet uppfyller kraven för icke-diskriminerande lagstiftning innebär inte att den uppfyller kravet på generalitet. Det går inte heller att jämföra hedersbrottet med andra brottstyper så som könsstympning. Gärningen kanske oftare förekommer inom vissa samhällsgrupper men kan fortfarande begås av individer utanför dessa grupper då man bedömer själva handlingen och inte motivet bakom. Införandet av en särreglering av hedersbrott innebär enligt mig avsteg från kravet på neutralitet då bestämmelsen endast blir aktuell för individer inom vissa samhällsgrupper. Jag anser inte att ett sådant avsteg är befogat.

7 Avslutande kommentarer

I detta avslutande kapitel ska slutligen uppsatsen frågeställning besvaras. Att införa ett brott som tar sikte på systematiskt hedersrelaterat våld och förtryck är enligt mig eftersträvansvärt. För att bekämpa hedersrelaterad brottslighet är det av vikt att lagstiftaren ser till mer än den enskilda gärningen, men det är också viktigt att göra det möjligt att se till mer än den enskilda gärningspersonen. Hedersbrottsutredningen gör ett försök att adressera den första omständigheten, men gör enligt mig knappast ett försök att hantera den andra. Jag anser att den andra, den kollektiva prägeln, bör ha en större betydelse än vad Hedersbrottsutredningen ger utrymme för.

Hedersbrottet kommer inte innebära någon förändring i rättsläget, det kommer inte vara möjligt att i en större omfattning nå gärningar begångna med hedersmotiv. Principerna om skada och intresse anser jag är uppfyllda. Trots att det skyddsvärda intresset inte är tydligt konkretiseras går det att utläsa Hedersbrottsutredningens vilja att skydda den grupp i samhället som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Jag tycker därför inte det finns några oklarheter kring vilken grupp hedersbrottet förväntas skydda eller varför Hedersbrottsutredningen anser det vara av särskild vikt att inrätta ytterligare straffrättsligt skydd. Utifrån dessa två principer ser jag därför inget problem med lämpligheten av ett särskilt hedersbrott. Det mer omfattande problemet är enligt mig den bristande effektiviteten.

Utvärderingen av förslaget kan i efterhand ses främst som kritik mot det föreslagna hedersbrottet. De flesta resonemang som förts i kapitlet för att besvara uppsatsens frågeställning har landat i ett konstaterande att Hedersbrottsutredningen missar flera centrala aspekter av hedersnormen och dess uppbyggnad för att skapa ett effektivt skydd mot hedersrelaterade brottsligheten. Kravet på effektivitet är endast en av flera principer för kriminalisering, och också den enda som hedersbrottet enligt mig inte uppfyller. Hedersbrottet effektivitet påverkas enligt mig negativt av bristen av förklaringen kring hur

domstolen ska bedöma upprepade kränkningar samt vad som ska räknas som en allvarlig kränkning, det stora mörkertalet och bristen i anmälningsbenägenhet, svårigheten att bevisa ett motiv, hedersbrottets oförmåga att se till brottets kollektiva uppbyggnad, faktumet att det redan finns lagstiftning som täcker det tilltänkta tillämpningsområdet, att gällande rätt kan ge större möjligheten att tilldela ett högre straffvärde, bristen av en tydlig definition av heder och slutligen att hedersbrottet troligen endast kommer få en symbolisk funktion. Allt detta riskerar resultera i att hedersbrottet, istället för att skicka signaler som verkar normbildande för de som ägnar sig åt hedersrelaterat våld och förtryck, bidra till främlingsfientlighet och stigmatisering av vissa samhällsgrupper.

Sammanfattningsvis anser jag att den omfattande bristen i effektivt, trots att övriga principer för kriminalisering enligt mig är uppfyllda, innebär att hedersbrottet inte är en lämplig straffbestämmelse. Bristerna riskerar inverka negativt på rättssäkerheten då det inte står klart vilka beteenden eller gärningar som är kriminaliserade. Att värna om rättssäkerheten väger enligt mig tyngre än intresset att skydda en särskilt utsatt grupp då det påverkar hela den grund straffrätten bygger på. Inför man straffbestämmelser utan någon egentlig effekt riskerar man urholka systemet och lämnas med tomma hot om straff som sällan eller aldrig kan verkställas. Om straffbestämmelsen inte kan tillämpas kommer skyddet för den utsatta gruppen ändå vara omöjligt att upprätthålla.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkande

SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende.

SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.

SOU 2013:38 Vem bör straffas?

SOU 2014:49 Våld i nära relationer en folkfråga.

SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott.

Propositioner och regeringsskrivelser

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott.

Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.

Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Skr 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.

Skr 2009/10:229 Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga gifter sig mot sin vilja.

Utskottsbetänkanden

Bet 2015/16: JuU18 Straffrättsliga frågor.

Bet 2016/17: JuU16 Straffrättsliga frågor.

Bet 2017/18: JuU14 Straffrättsliga frågor.

Kommittédirektiv

Dir. 2019:43 Straffansvar för hedersrelaterat våld och förtryck.

Myndighetspublikationer

Brå rapport 2019:8, *Grov kvinnofridskränkning – Brottet hantering och utveckling i rättskedjan 1998–2017*, Brottsförebygganderådet (BRÅ), Stockholm, 2019.

Brå rapport 2012:1, *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*, Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Stockholm, 2012.

Schlytter, Astrid, *Oskuld och heder: en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad - omfattning och karaktär*, Stockholms stad, Stockholm, 2009.

Januariavtalet, *Utkast till sakpolitisk överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna*, 2019.

Åklagarmyndigheten, *Hedersrelaterad brottslighet*, Handbok, Utvecklingscentrum, 2020.

NCK rapport 2010:1, *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskap- och forskningsöversikt 2010*.

Kriminalvården, *Hedersrelaterat våld och förtryck – Kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer*, projektnummer 2013:268, 2013.

Internationella dokument

Förenta nationernas rapport, *Arab Human Development Report 2004: Towards Freedom in the Arab World* (UN 2005)

Lagkommentarer

Nilsson, Göran, brottsbalken (1962:700), kommentar till 4 kap. 4a §, uppdaterad 2020-01-01, hämtad 2021-03-03.

Ågren, Jack, brottsbalken (1962:700), kommentar till 29 kap. 1 §, uppdaterad 2020-01-01, hämtad 2021-03-23.

Ågren, Jack, brottsbalken (1962:700), kommentar till 29 kap. 2 §, uppdaterad 2020-10-27, hämtad 2021-04-19

Litteratur

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy, *Svensk kriminalpolitik*, Upplaga 2, Liber, Stockholm, 2017.

Ashworth, Andrew, *Principles of criminal law*, 4. ed., University Press, Oxford, 2003.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus, & Jareborg, Nils *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Aspelin, Erland, 'Kriminaliseringens gränser: visionära funderingar', *Flores juris et legum: festskrift till Nils Jareborg.*, s. 45–57, 2002.

Baianstovu, Runa, *Heder: hedersrelaterat våld, förtryck och socialt arbete*, Upplaga 1, Studentlitteratur, Lund, 2017.

Bengtsson, Bertil, 'SOU som rättskälla', *SvJT 2011*, s. 777–785.

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, 3., [utök. och aktualiserade] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Boström, Viola & Lagerkvist, Signe (2017). 'Vetenskap, rättsvetenskap och författande av uppsatser inom juristutbildningen', i *Jubileumsskrift till Juridiska institutionen 40 år*, Umeå universitet, 2017, s. 27–41.

Chalmers, James & Leverick Fiona, 'Fair Labelling in Criminal Law', *The Modern Law Review Limited 2008 71(2)*, s. 217-246.

Elholm, Thomas. 'Rimer signal på kriminal? – om symbol- og signallovgivning i dansk krimianpolitiskperspektiv', Andersson, i: Ulrika, Wong, Christoffer & Örnemark Hansen, Helén (red.), *Festskrift till Per Ole Träskman*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2011.

Feinberg, Joel, *The Moral Limits of the Criminal Law, vol. 2: Offense to Others*, Oxford University Press, Oxford, 1988.

Heidenborg, Mari 'Vem bör straffas', *SvJT 2013*, s. 301–113.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 4., [bearb. och uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001.

Jareborg, Nils, 'Rättvisa och straffnivå', i: Anderberg, Andreas (red.), *Festskrift till Josef Zila*, Iustus, Uppsala, 2013.

Jareborg, Nils, *Straffrättens gärningslära*, 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995.

Jareborg, Nils 'Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straff-rättspolitik', i Victor, Dag (red.), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Fritze, 1995.

Kaldal, Anna och Kankaanpää, Emelie, 'Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?', *JT nr. 4 2015/16*, s. 767–781.

Kaldal, Anna och Kankaanpää Thell, Emelie, 'Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Samhällets ansvar och förutsättningar att utreda och beivra brott', *JT nr. 2 2016/17*, s. 349–380.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, upplaga 2. Lund 2018 s. 21–46.

Lernestedt, Claes, *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*, Iustus, Uppsala, 2010.

Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer*, Iustus, Diss. Stockholm: Univ., 2003, Uppsala, 2003.

Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus förlag, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 1987, Uppsala, 1987.

Miller, William Ian, *Eye for an Eye*, Cambridge University Press, New York, 2006.

Sandgren, Claes, 'Rättsanalytisk metod. En väg framåt?', i: Karnell, Gunnar, *Liber amicorum Jan Rosén*, eddy.se, Visby, 2016.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, Fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018.

Sarnecki, Jerzy, *Introduktion till kriminologi 2 Straff och prevention*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015.

Schlytter, Astrid & Rexvid, Devin, *Mäns heder: att vara både offer och förövare*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016.

Wikan, Unni, *En fråga om heder*, Ordfront, 2005.

Zawāṭī, Ḥilmī, *Fair labelling and the dilemma of prosecuting gender-based crimes at the international criminal tribunals*, Oxford University Press, New York, N.Y., 2014.